

SACD

VOKAL

Vatandaşlık Onuru
VE HAKLARI DERNEĞİ

Suriye'de Güvenli Bir Ortam İçin Yol Haritası

**Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin
Geri Dönüşü İçin Kapsamlı ve Sürdürülebilir Bir Güvenli Ortam**

Bu belge,Dr. Abdel Hamid Al-Awak'ın gözetiminde ve uluslararası uzmanlarla görüş alışverişi yapılarak Suriye Vatandaşların Onuru Derneği'nden Suriyeli birçok hukukçu ve insan hakları ekibi tarafından hazırlanmıştır.

İçindekiler

Giriş	3
Çalışmanın Hedefleri	7
Tanımlar	9
Mültecilerin Güvenli Geri Dönüşünü Temin Edecek Adımlar	11
I. Mültecilerin Geri Dönüşü Öncesi Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler	12
1. Hak ve Hürriyetlere İlişkin Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler	12
Siyasal Katılım Hakkı	13
İktidara Barışçıl Muhalefet Hakkı.....	13
Basın Özgürlüğü.....	13
Uluslararası Hukuk ve Antlaşmaların Tanınması ve Bunlara Riayet Edilmesi.....	14
Hiçbir Kısıtlamaya Tabi Olmayan Mutlak Haklar	14
Temel ve Mutlak Hak ve Özgürlüklerin Anayasa Değişiklerine Karşı Korunması	14
2. Genel Af	14
3. Güvenlik Güçlerine İlişkin Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler	16
Arka Plan.....	16
Keyfi Tutuklama ve İşkence ile Mücadele	18
Acil Yasal Reformlar	20
Belge ve Olayların Gizliliği	21
4. Ordu ve Silahlı Kuvvetlere İlişkin Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler	22
Milli Güvenlik Konseyi'nin Temelleri	23
Askeri Kararların Parlamento Onayına Sunulması.....	24
Ordunun Apolitikleştirilmesi.....	24
Parlamento Denetimi ve Soru Önergeleri	25
Milli Savunma Komisyonu Reformu	27
Ordu İçerisinde Mezhepçi Uygulamaların Ortadan Kaldırılması	27
Prosedüre İlişkin Tedbirler	28
5. Yargı ve Hukuk Sistemine İlişkin Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler	29
İstisnaî Mahkemelerin Kaldırılması	30
6. Hukuk Sistemine İlişkin Tedbir, Değişiklik ve Gereklilikler	31
7. Mülkiyet Hakları	32
8. Geri Dönüş Hakkı	32
9. Geri Dönüş İçin Mevcut Hâkim Koşullara İlişkin Yeterli Bilgi Edinme Hakkı (Bilgi Hakkı)	33
10. Geri Dönme Seçeneğini Reddetme Hakkı	33
II. Mültecilerin Geri Dönüş Süreci Boyunca Alınması Gereken Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler	34

1. Geri Dönüş Sürecinin Uluslararası Düzeyde Gözetlenmesi ve Denetlenmesi	34
2. Geri Dönüşün Planlanması	35
3. Hareket Özgürlüğü Hakkı	36
4. Geri Döneceği Yeri Seçme Hakkı	36
5. Güvenlik Alanında Yapılan Reformların Sürekliliği	36
Düzenleyici İlkeler.....	37
Kuruluş ve Teşkilatlanma.....	37
Prosedüre İlişkin Tedbirler	38
6. Adli Reformların Sürekliliği	39
YYK'nin Yeniden Yapılandırılması.....	39
YYK Komitelerinin Oluşumu	39
Anayasa Yargısı.....	40
7. Hesap Verebilirlik Mekanizması	41
8. Kayıp İnsanlar	42
9. Geri Dönme Anlaşmaları	43
10. Geri Dönüş İçin Yapılan Yardımların Dağıtımı	43
11. Medya	43
III. Mülteciler ve ÜİYOK'lerin Dönüşü Sonrası Dönemdeki Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler	44
1. Tanımlar	44
2. Konut ve Mülkiyet Haklarının Yeniden Tesisi	44
3. Personel Temini ve Bütçe	45
4. Yetki Alanı	45
5. Adli Prosedürler	46
6. Yeniden İnşa	47
Sonuç	49

Giriş

2011 yılında reform çağrısıyla toplanan barışçıl gösterilerle başlayan Suriye'deki çatışma, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana uluslararası toplumun karşılaştığı en karmaşık sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu sorunun yakın bir zamanda çözüme kavuşması da mümkün görünmemektedir. Çatışma, hem jeopolitik karmaşıklığı hem de bölgesel ve uluslararası doğrudan cepheleşme ve vekil savaşları için bir sahne haline gelmesi açısından istisnai bir durum teşkil ediyor. Bunlardan daha da önemlisi, çatışmaların neden olduğu can kayıplarının boyutu, milyonlarca Suriyelinin korkunç yaşam koşulları altında yaşamaya mecbur kalması, altyapının yıkımı ve ülkenin toplumsal ve demografik yapısında neden olduğu köklü değişiklikler açısından benzersiz bir durumun varlığıdır.

Bazı karar alıcı güçler ve uluslararası arabulucular plansızca soruna hızlı bir çözüm arayışına girdiler veya Suriye rejimini ve onun Rus ve İranlı hamilerine taviz verme fikrine kapıldılar. Ancak, Suriyelilerin isteklerini karşılayacak kapsamlı ve sürdürülebilir bir siyasi çözüm, savaşı sona erdirmenin, bölgede istikrarı yeniden sağlamanın ve çatışmanın etkilerinin komşu ülkelere ve Avrupa'ya sirayet etmesini önlemenin tek yolu olmaya devam ediyor.

Kısmi veya eğreti çözümler, yalnızca Suriyelilerin acısını gereksiz yere uzatacak ve şu anda hayal edilmesi zor şekillerde krizi şiddetlendirecektir. Bu, ülkenin sosyal bütünlüğünden geriye kalan ne varsa geri dönülmez bir şekilde yok edecektir.

Suriye'de sürdürülebilir ve kapsamlı bir çözüm kavramı ele alınırken aşağıdaki temel gerçekler dikkate alınmalıdır:

- ◆ Ülkenin 2011 yılında sahip olduğu nüfusun yarısından fazlası, ezici bir çoğunlukla Suriye rejimi ve müttefikleri tarafından, insanlığa karşı suçların ve Suriyelilere karşı işlenen savaş suçlarının doğrudan bir sonucu olarak yerinden edilmiştir.
- ◆ İran ve Suriye rejimi, Suriye'deki kilit stratejik alanlarda, bu alanlarda geçerli olan toplumsal yapıyı zaten önemli ölçüde etkilemiş olan ve ülkenin geleceği için tektonik siyasi sonuçları olacak bir demografik yeniden yapılandırma süreci yürütmektedir.
- ◆ Ülkenin güvenlik, askeri, siyasi ve ekonomik durumu, yerinden olmuş Suriyelilerin güvenli, gönüllü ve onurlu bir şekilde geri dönmelerine engel oluşturuyor. Hali hazırda insan ve vatandaşlık haklarından tam olarak yararlanamıyor ve bu haklarını kullanamıyorlar veya ülkelerinin geleceğini şekillendirmede aktif bir rol alamıyorlar.

Bu nedenle, Suriye'de kapsamlı ve sürdürülebilir bir siyasi çözüm tanımlamaya ve uygulamaya yönelik herhangi bir gerçekçi girişim, yukarıda belirtilen olguları ve yerinden olmuş Suriyelilerin anavatanlarına geri döndürülmesi için etkili, pratik bir çerçeve sağlama ve siyasi bir çözümün tanımlaması ve uygulanması süreçlerine katılmalarına olanak verilmesi gerekliliğini ele almalıdır.

Cenevre Bildirisinde (2012) “geçiş sürecinin gerçekleşebileceği tarafsız bir ortam” oluşturmanın önemi vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 2254 (2015) sayılı kararında da “mültecilerin ve ülke içinde yerinden olmuş kişilerin güvenli ve gönüllü bir şekilde evlerine geri dönmeleri ve çatışmalardan etkilenen bölgelerin rehabilitasyonu için koşulların oluşturulması ihtiyacının kritik bir önem arz ettiği” vurgulanmıştır. 2015 yılında yaklaşık dört milyon Suriyeli mülteci vardı¹ ve şu anda altı milyondan fazla mülteci ve neredeyse yedi milyon ülke içinde yerinden olmuş kişi bulunmaktadır.²

Suriye nüfusunun yarısından fazlası güvenli bir ortamdan yoksun olup bu durum bölgesel istikrar için potansiyel olarak yıkıcı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, ilgili BMGK kararları ve bildirimleri, yalnızca çatışmanın taraflarının çıkarları ve bakış açılarına göre değil, daima Suriye halkının isteklerine göre yorumlanmalıdır.

Suriye'de siyasi bir çözüm geliştirme noktasında Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgal etmesi göz ardı edilemez. Suriye'de yaşanan çatışmalar ve uluslararası toplumun bu sorunu (yanlış) ele alış biçimi Ukrayna'daki trajedinin tohumlarını ekti. Suriye'de sürdürülebilir ve kapsamlı bir çözüm için temel fikrin bir parçası olması gereken kesin dersler ve sonuçlar bulunmaktadır.

Her şeyden önce, uluslararası toplum, yerinden olmuş Suriyelilerin organize bir şekilde evlerine geri dönüş sürecinin herhangi bir boyutunda Rusya'nın “garantör” olarak rol oynayabileceği yanılısamasını terk etmelidir. Rusya, arabulucu olarak değil, bu çatışmanın bir tarafı olarak değerlendirilmelidir. Rusya, son 6 yıldır Suriye'de uyguladığı politikaları Ukrayna'da takip etti: açlık ve kuşatmalar yoluyla sivilleri hedef almak ve onları kitlesel olarak zorla yerinden etmek. Bunlar sadece “çatışmanın sonuçları” değil, Moskova'nın askeri ve siyasi hedeflere ulaşmak için kullandığı araçlardır. Suriye'de, rejimin Ağustos 2013'te Guta'da kimyasal silah kullanması ve kadın ve çocukların da dahil olduğu yaklaşık 1.400 sivil öldürmesinin ardından Suriye rejiminin kimyasal silah stokunu kaldırmak ve yok etmek için 2013

¹ <https://www.unhcr.org/uk/news/latest/2015/7/559d648a9/four-million-syrians-fled-war-persecution.html>

² <https://www.unhcr.org/uk/syria-emergency.html>

yılında Rusya'ya “garantör” rolü verildi. Nihayetinde stoklar tamamen yok edilmedi; Suriye rejimi sonraki yıllarda en azından Rusların bilgisi dahilinde sivillere yönelik daha fazla kimyasal saldırı başlattı.

Yerinden edilmiş Suriyelilere, evlerini yıkıp onları zorla yerinden eden failin garantilerinin kabul ettirilebileceği bir senaryodan söz edilemez. Ayrıca uluslararası toplum, Suriyelilerin gözünde bir şekilde inandırıcılık kazanmak için Rusya'nın hem Suriye'deki hem de Ukrayna'daki politikaları ve vahşetiyle başa çıkma konusunda tutarlı davranmalıdır.

Son yıllarda, “güvenli bir ortam”, tüm etkili ülkelerin Suriye'ye ilişkin siyasi tartışmalarda kullandığı anahtar kelime haline geldi. Ancak, siyasi çözümün herhangi bir bileşenine ulaşmak için güvenli bir ortamın gerekli bir koşul olduğu tüm taraflarca öne sürülmesine rağmen, hiçbir zaman net bir şekilde tanımlanmadığı gibi gerçekleşmesi için bir yol haritası da çizilmedi. Daha da önemlisi, bu tür bir güvenli ortam için gerekli koşullar ve belirleyici unsurlar konusunda Suriyelilere danışılmamıştır.

Suriye Vatandaşlık Onuru ve Hakları Derneği (SACD), içinde buldukları durumu anlamak ve Suriye'nin geleceğine ilişkin vizyonlarının ve güvenli, gönüllü ve onurlu bir şekilde ana yurtlarına geri dönmeleri için gerekli koşulların gerçekçi bir resmini çizmek için iki yıldan fazla bir süredir ülke içinde yerinden olmuş Suriyeliler ve mültecilerle sistematik ve düzenli bir şekilde iletişim kuruyor.

Bu iletişim, yerinden edilmiş topluluklarla düzenli ve kesintisiz fiziksel temas kampanyaları ve yerinden edilmiş Suriyelilerin özlemleri, korkuları ve karşılaştıkları zorluklar hakkında derinlemesine bir anlayış geliştirmek için tasarlanmış tartışmalar yoluyla sağlandı. SACD ayrıca, Suriyelilerin güvenli bir ortam vizyonunu ve geri dönüş koşullarını belirlemek için binlerce Suriyeli adına Suriye rejimi tarafından kontrol edilen bölgeler de dâhil olmak üzere Suriye içinde ve dışında odak grup görüşmeleri ve anket çalışmaları yapmıştır.

Bir grup Suriyeli ve uluslararası hukuk ve anayasa uzmanı, daha sonra bu kapsamlı görüş belgesi ve Suriyelilerin bakış açısından güvenli ortamın doğru ve ayrıntılı bir tanımını sağlayan ve uygulanması için pratik ve pragmatik bir yol haritası tanımlayan bir dizi ayrıntılı ek belgenin hazırlanabilmesi için, yerinden edilmiş Suriyeli topluluklar ve ülke içindeki ve dışındaki etkili kişilerle bu iletişim sürecinin sonuçlarını gözden geçirdi.

SACD'ın yerinde erişim çabaları ve uzmanların son 2 yılda yürüttüğü tartışmalar neticesinde, nüfusun yarısından fazlasını oluşturan bir seçmen kitlesini teşkil eden yerinden edilmiş Suriyeliler için üç ana endişe ve muammanın varlığı tespit edildi:

- ◆ Herhangi bir büyük ölçekli ve kesin geri dönüşün önünde duran ana engel, Suriye'deki güvenlik durumu ve bunun doğurduğu sonuçlardır.
- ◆ Geri dönenler, keyfi olarak gözaltına alınma ve/veya zorla kaybetme, zorla silah altına alınma, gasp ve taciz edilme gibi gerçek risklerle karşı karşıyalar.
- ◆ Suriyelilere karşı kimyasal silah kullanımı da dahil olmak üzere kalıcı etkileri olan savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar tamamen cezasız kaldı.

SACD tarafından tespit edilen yerinden edilmiş Suriyelilerin güvenli bir çevre vizyonu, herhangi bir siyasi düşünceden bağımsız olarak tamamen insan hakları ve insani bir perspektife dayanmaktadır. Kaderlerini tayin edecek siyasi tartışmalarda Suriyelilere gerçek ve etkili bir ses verme ihtiyacını iletmekte ve güvenli bir ortamın tanımlanması veya uygulanmasında yapılacak herhangi bir hatanın Suriyelilerin hayatlarına ve haysiyetlerine mal olacağını kabul etmektedir.

SACD'ın güvenli bir ortamın uygulanmasına ilişkin tutumu, Cenevre Bildirisi ve 2254 sayılı karar da dahil olmak üzere ilgili belge ve kararların yanı sıra benzer durumları yaşayan diğer ülkelerden alınan derslere dayanmaktadır. SACD, pratik ve pragmatik sonuçlar çıkarmak ve en iyi uygulamalar bütünü oluşturmak için mültecilerin dönüşünü düzenleyen ilgili belgelerin benimsediği ilkeleri, belgelerin içeriklerini ve bunların uygulanmasını kapsamlı bir şekilde inceledi.

Bu çalışma, kavramsal bir bakış açısıyla ideal güvenli ortamın teorik bir tanımını geliştirmeye odaklanmak yerine, Suriyelilerin vizyon ve özlemlerini, kesin olarak tanımlanmış uygulama prosedürleri ve aşamaları ile somut bir yol haritasına dönüştürmeye ve nihayetinde tüm ülke ve tüm Suriyeliler için güvenli bir ortamın yaratılmasına odaklanmıştır.

Bu yol haritası, geri dönüş sürecini, her birinin kendi ön koşulları, hedefleri, riskleri ve dikkate alınması gereken bir dizi pratik önlem paketi ile birbirinden çok farklı üç ana faza bölen üç aşamalı bir çerçeveden ibarettir:

1. Dönüş öncesi aşaması
2. Dönüş süreci aşaması
3. Dönüş sonrası aşaması

Böylesi aşamalı bir yaklaşımın, teorik perspektiften ziyade operasyonel bir bakış açısıyla analiz edildiğinde, geri dönüş sürecinin karmaşıklığı tarafından yönlendirildiği görülecektir. Böyle devasa bir girişimi bölümlere ayırmak bir zorunluluktur, çünkü her aşamanın farklı önkoşulları ve hedefleri vardır ve her aşama, çalışma alanları, aktörler, araçlar ve sonuçlar açısından farklılık gösterecek olan bir sonraki aşamanın zeminini hazırlamaktadır. En önemlisi, her aşama, yerinden edilmiş Suriyelilerin sürece olan güvenini kazanmalı, kademeli ancak somut bir ilerleme göstermeli ve güvenilir uluslararası aktörler tarafından sağlanan garantilerin uygulanmakta olduğunu göstermelidir.

Tüm Suriyeliler için kendi vizyonlarına ve ülkelerinin durumuna ilişkin anlayışlarına göre güvenli bir ortamın sağlanamaması, yalnızca daha fazla istikrarsızlığa ve başta Avrupa'ya ve Türkiye'ye olmak üzere yeni göç dalgalarına yol açacaktır. Norveç Mülteci Konseyi, ülkedeki durumun böyle devam etmesi halinde önümüzdeki 10 yıl içinde 6 milyon Suriyeli mültecinin daha yerinden edileceğini öngörmüştür.³ 2020 yılında SACD tarafından yapılan ankete göre, ankete katılan yerinden edilmiş, sayıları 1100 civarında olan Suriyelinin yaklaşık yüzde 82'si, rejim değişikliğini geri dönüşlerinin temel koşulu olarak görmektedir.⁴ Bu nedenle, ekonomik erimenin ortasında ve bir yargı ve yasal çerçeve söz konusu olmaksızın Suriye rejimi tarafından uygulanan mevcut güvenlik ve askeri politikalar göz önüne alındığında, geri dönüş için güvenli bir ortam hala çok uzakta.

Uygulanabilir ve sürdürülebilir bir çözüm, güvenli bir ortamın bölünmez bir bütün olduğunu kabul etmelidir: bahse konu güvenli ortam Suriye'nin tamamı ve tüm Suriyeliler için güvenli olmalıdır. Şu anda ülkede hiçbir şekilde güvenli bölge yok. Ülke fiili etki alanlarına bölünmüş olsa da, hiçbir alan diğerlerinden ayrı olarak güvenli kabul edilemez.

Çalışmanın Hedefleri

Bu yol haritası belgesi aşağıda sıralanan amaçlara ulaşmayı hedeflemektedir:

- ◆ Suriyelilerin haklarını korumak ve geliştirmek, siyasi mülahazalardan bağımsız olarak güvenliklerini ve çıkarlarını garanti altına almak.
- ◆ Güvenli bir ortam ve bunun nasıl sağlanacağı konusunda Suriyelilerin sesini duyurmak ve vizyonlarının anlaşılmasını sağlamak.

³ <https://www.nrc.no/news/2021/march/syria-another-decade-of-crisis-on-the-horizon-expected-to-displace-millions-more/>

⁴ <https://syacd.org/we-are-syria/>

- ◆ Güvenli ortamın kavranması ve gerçekleştirilmesi hedefinin öncülüğünde, süreci ilerletmek için gerçekçi adımlara odaklanarak mevcut siyasi felçten pratik bir çıkış yolu sunmak. Her biri güvenli bir ortamın uygulanmasına dayandığından, siyasi çözümün münferit bileşenlerine odaklanmak gerçekçi veya pratik değildir; buna rağmen güvenli ortamın bizzat kendisi göz ardı ediliyor.
- ◆ Suriyelilerin siyasi sürecin destekçileri ve garantörlerinin ciddiyetine, sürece bağlılığına ve geri dönüşleri için gerekli koşulları sağlama kabiliyetine olan güvenini yeniden tesis etmek için pratik güven artırıcı önlemler önermek.

Tanımlar

Suriyeli mülteciler

2011'den önce mutad meskeni Suriye'de bulunan, 2011 yılından sonra silahlı çatışma, iç çekişmeler, yaygın şiddet olayları, insan hakkı ihlalleri, doğal veya insan kaynaklı afetler, insani şiddet ve insani nedenlerle ya da bu koşulların etkilerinden kaçmak için evlerini veya mutad meskenlerini terk etmeye zorlanarak veya mecbur bırakılarak Suriye'nin uluslararası sınırlarının dışına çıkan herhangi bir Suriye uyruklu veya vatansız kişi.

Ülke içinde yerinden olmuş kişiler (ÜİYOK), mültecilerin aksine, uluslararası sınırları geçmemiş ancak bir kısmı yerinden edilmelerine neden olan devlet veya devlet dışı aktörlerin koruması altında kalsa da Suriye hudutları içerisinde sığınacak yer bulmuşlardır. ÜİYOK'lerin arasında 2011'den sonra Suriye'den kaçan ancak daha sonra geri dönen ve ülke içinde yerinden edilen mültecilerin yanı sıra ebeveynleri ölen veya zorla kaybettirilen refakatsiz çocuklar da yer alıyor.

Yerinden edilme

Bireylerin veya grupların bir devletin sınırları içinde veya ötesinde bir yerden başka bir yere hareketi. Yerinden edilme, yerinden edilmiş kişilerin iradesi dışında; kıtlık, savaş, kuraklık, çölleşme gibi hayati tehlike arz eden dış tehditler ya da yerinden edilenleri ülkelerinin uluslararası sınırları içindeki veya dışındaki başka yerlere gitmeye zorlayan diğer herhangi bir durum nedeniyle gerçekleşir.

Suriye rejimi

Şu anda Suriye devletini yöneten veya gelecekte ilgili BMGK kararları ve Suriye halkının isteklerine uygun olarak yürütülecek herhangi bir siyasi geçiş süreci öncesinde bu yetkiyi kullanan otorite.

Suriye devleti

Suriye vatandaşlarının ülkedeki işlerini yürütmekle görevli, haklarını korumaktan ve ülkenin güvenlik ve istikrarını sağlamaktan sorumlu tüm resmi kurum, kuruluş ve bürokratik yapılar.

Yeni Suriye Hükümeti

Yeni bir anayasaya göre ve tam bir siyasi geçiş yol açacak olan, uluslararası gözetim altında meşru ve şeffaf seçimler yoluyla seçilmek suretiyle gelecekte kurulacak hükümet. Suriye'yi bütünüyle veya farklı etki alanlarında fiili otoriteler olarak ne tür bir otoritenin yöneteceğini tahmin etmek imkansız olduğundan, aşağıdaki yönetim kademelerinin var olduğu varsayılacaktır:

Fiili (De facto) otoriteler: Herhangi bir siyasi anlaşmadan önce bölünmüş Suriye topraklarında egemen olan güçler. Buna Suriye muhalefeti, Suriye rejimi ve Suriye Demokratik Güçleri dahildir ancak bunlarla sınırlı değildir.

İdari bir "Suriye devleti": siyasi çözüm süreci sonrası veya çözüm sürecinin uygulanmasının ilk aşamalarında ülkedeki siyasi bir boşlukta yetki kullanan güç.

"Yeni Suriye Hükümeti": siyasi çözüm anlaşmasının kısmen veya tamamen uygulanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkacak yeni hükümet.

Bu aşamalar muhtemelen birbiriyle (ve yukarıda tanımlanan üç ana geri dönüş aşamasıyla) örtüşecek olup amaçlandığı gibi tam olarak gerçekleştirilemeyebilir.

İhtilafli taraflar

Çatışmanın 2011'de başlamasından bu yana şu anda askeri veya siyasi bir anlaşmazlık içinde olan (veya olmuş olan) tüm Suriyeli taraflar. Bu terim, Suriyeli olmayan tarafları kapsamamaktadır.

Güvenli ve tarafsız ortam

İnsan kaynaklı, doğal veya başka herhangi bir fiziksel veya duygusal/psikolojik tehditten arındırılmış ortam. Suriye devleti ve ihtilafli taraflar; etnik grup, din, mezhep, dini grup, dil, renk, inanç veya siyasi bağlantıları nedeniyle bir tarafın diğerine üstünlüğü veya tercihi olmaksızın, Suriye Devletine dönen veya sınırları içinde kalan mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilere (ÜİYOK'ler) hukuka ve adalet ilkelerine uygun olarak, herkes için eşit koşullarda muamele edecektir.

Geri dönme hakkı

Uluslararası hukuk kapsamındaki⁵ evrensel geri [dönüş hakkı](#) tanımına uygun olarak güvenli ve onurlu bir geri dönüş hakkı, mültecilerin ve ÜİYOK'lerin ırk, dini inanç, siyasi eğilim veya başka herhangi bir nedenle zulüm, taciz, ayrımcılık, yıldırma veya aşağılama tehdidinde maruz kalmaksızın Suriye'deki önceki ikamet yerlerine geri dönme haklarını ifade eder.

Geri dönmek istemeyenlerin malları ile bu mallara gelebilecek zarar ve ziyanlar için, uluslararası hukuk normları ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde hükümetler veya yetkili makamlarca tazminat ödenmelidir.

---

⁵ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Madde 13.2 ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme Madde 12.4

Bu hak, sayıları, etnik kökeni, dini, mezhepsel temelleri veya dilleri, renkleri, inançları veya siyasi bağlantıları, ikamet ettikleri yer veya doğum yerleri veya siyasi koşullara bakılmaksızın tüm Suriyeli erkek, kadın ve çocuğa tanınarak uygulanmalıdır.

Mültecilerin Güvenli Geri Dönüşünü Temin Edecek Adımlar

Suriye'deki çatışma, Suriyeli mültecilere ve ÜİYOK'lere çatışmadan önce yaşadıkları bölgelere ve evlerine güvenli bir şekilde geri dönme hakkı sağlamadan tamamen sona eremez. Çatışmayı sona erdirmenin tek gerçekçi ve sürdürülebilir yolu, yerinden edilmiş Suriyelilerin geri dönüşünü güvence altına almaktan geçiyor. Suriye güvenli ve tarafsız bir ortam haline gelene kadar, geri dönme hakkının kullanımı Suriyelilerin özgür iradesine dayalı olacaktır.

Böyle bir ortam, güvenli, gönüllü ve onurlu bir geri dönüş için minimum koşulları sağlamak için farklı uygulama alanlarını etkileyen bir dizi değişiklik ve önlemi gerekli kılar. Bu belge, bahse konu gereksinimleri, değişiklikleri ve önlemleri üç aşamalı bir yaklaşımla haritalamaktadır.

Bu önlemler ve değişiklikler, ülkenin mevcut ve gelecekteki durumunun muazzam öngörülemesizliği ve değişkenliği nedeniyle, doğrusal olarak uygulanmalarının veya belirli bir zaman çizelgesine bağlı kalmalarının olası olmadığına tam olarak farkına vararak önerilmiştir. Bu yol haritası doğrusal bir zaman çizelgesi oluşturmaktan ziyade; öncelikleri, yönü ve içeriği belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu belge, sahada güvenli bir ortamın temellerini oluşturmak ve Suriyelilerin siyasi sürece ve bunun uygulanabilirliğine olan güvenini tesis etmeye başlamak için asgari düzeyde uygulanması gerekenlere ilişkin bir "bilgi birikimi" ortaya koymaktadır. Böylesi bir çerçevenin, siyasi çabalara rehberlik etmesi ve onları doğru yöne odaklandırması gerekir.

I. Mültecilerin Geri Dönüşü Öncesi Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler

1. Hak ve Hürriyetlere İlişkin Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler

Yeni veya değiştirilmiş anayasa, hukuk devletinin uygulandığı temelleri ve dayandığı ilkeleri açık ve net bir şekilde belirlemelidir. Vatandaşların hak ve özgürlüklerini belirlemenin yanı sıra onları koruyacak, devletin ve yetkililerin bunları ihlal etmesini önleyecek ve bu kişilerin yetkilerini kötüye kullanmasını engelleyecek esasları tanımlayan bir çerçeve sunmalıdır. Anayasa, insan haklarının ulusal düzeyde etkin ve verimli bir şekilde korunmasını temin eden ana çerçeve olmalıdır.

Bu bölüm ve makalenin tamamı ne 2012 anayasasını kapsamlı bir şekilde incelemekte ne de gerekli tüm anayasal reformları ortaya koymaktadır. Bunun yerine, yerinden edilmiş Suriyelilerin güvenli, gönüllü ve onurlu bir şekilde geri dönüşüne imkân sağlayacak olan en temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak için düzeltilmesi gereken temel kusurlara ve paradigmalara odaklanmaktadır.

Son 50 yılda Suriye vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesinin ana nedenlerinden biri, anayasa maddelerinin yararlandığı yasaların nasıl düzenlendiğinin ve en önemlisi daha sonra nasıl uygulandıkları noktasında yasama organına geniş ve belirsiz bir yorumlama alanı tanımasının doğrudan bir sonucudur.

2012 anayasasının hak ve özgürlükler bölümünü ihtiva eden 33 ila 54. maddeleri, vatandaşların hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için yeterli değildi. Madde hükümlerinin zayıf bir şekilde formüle edilmesine çoğunlukla yanlış uygulamalar eşlik etti. Bahse konu anayasa hükümleri ve bunların uygulanması, Suriye rejiminin hak ve özgürlükleri ihlal etmede izlediği metodolojiyi açıkça göstermektedir. Anayasa metni, sıradan yasa koyucuya, özgürlükleri düzenlemek bahanesiyle yeni yasa çıkarma, ancak daha sonra onları kısıtlayabilme yetkisini bilinçli bir şekilde vermekteydi. Dolayısıyla Suriye rejimi, özgürlükleri ihlal ederken anayasa metnindeki hükümlere dayanmaktaydı.

Siyasal Katılım Hakkı

2012 anayasasının siyasi katılım hakkını ele alma biçimi, metnin hazırlanması ve sonrasında ihdas edilecek yasaların düzenlenmesi açısından gerekli olan paradigma değişiminin açık bir örneğini vermektedir. Ayrıca, bu tür düzenlemeleri denetleyecek ve yasa koyuculara çok sınırlı takdir hakkı ve yetki verecek bir anayasal organa duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. O dönemde Suriye'de yaşanan kargaşa ve ayaklanmaların tetikleyicilerinden biri olan 1973 Anayasası'nın 8. maddesinin değiştirilmesinden sonra, siyasi hayata katılım hakkının kontrolünü tam olarak devlete bırakan yeni bir anayasa maddesi hazırlanmıştır.

2012 Anayasası'nın 8. maddesinin 2. fıkrası, tüm siyasi partilerin siyasi hayata katılabilmeleri için "lisanslı" olmalarını şart koşmaktadır. Aynı Maddenin 3'üncü fıkrası, "siyasi partilerin kurulmasına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir" hükmünü içermekte olup yasama organına, böyle geniş bir denetim yetkisini yürütme organına devretme yetkisi vermektedir. Fiiliyatta da böyle olmuştur.

İktidara Barışçıl Muhalefet Hakkı

2012 Anayasası'nın 44. maddesi, siyasi katılım hakkı ile aynı paradigmayı takip ederek, "Vatandaşların Anayasa ilkeleri çerçevesinde toplanma, barışçıl gösteri yapma ve grev yapma hakları vardır ve bu hakların ne şekilde kullanılacağı kanunla düzenlenir." hükmünü haizdir. Madde hükmü açıkça gösteri ve protesto hakkını kabul etmekte, ancak bu hakları düzenleme ve güvence altına alma konusunda yetkiyi yasama organına devretmektedir. Siyasal katılım hakkında olduğu gibi yasama organı bu konuda da etkin olamamıştır.

Basın Özgürlüğü

Bu özgürlük, demokratik ve açık bir toplumun temel direklerinden biri olmasına rağmen, anayasa metnini yorumlamak ve ilgili yasaları düzenlemek için yasama organına verilen otoriter yetkilerin kurbanı olan diğer tüm özgürlüklerden daha fazla kısıtlamaya tabi tutulmuştur.

2012 Anayasası'nın 43. maddesi: "Devlet, basın, matbaacılık ve yayın organları, medyanın özgürlüğünü ve bağımsızlığını hukuka uygun olarak güvence altına alır." der. Devlet açıkça bu özgürlüğün yegane düzenleyicisi ve garantörü olmuştur.

Bu nedenle, bu madde hükmü, güçlü bir şeffaflık ve hesap verebilirlik duygusuyla açık ve özgür olmak isteyen bir toplumda böylesine hayati bir öneme sahip basın özgürlüğünün sağlanması ve korunması için gerçek bir çerçeve sağlamadığı için ölü doğdu.

Uluslararası Hukuk ve Antlaşmaların Tanınması ve Bunlara Riayet Edilmesi

Uluslararası hukukun Suriye anayasasındaki rolü ve etkisi önemli ölçüde güçlendirilmeli ve Suriye devletinin bağlı olmayı taahhüt ettiği uluslararası anlaşmalarla ilgili maddelerde açıkça yer almaları sağlanmalıdır.

Anayasa metni, Suriye devletinin imzaladığı uluslararası anlaşmaların hukuki değerini vurgulamalı ve onları Suriye hukuk sisteminin bir parçası olarak kabul etmelidir. Uluslararası anlaşmaların statüsü anayasal maddeler olarak değil, kanunların bunlara göre düzenlendiği ilkeler olarak kabul edilmelidir.

Hiçbir Kısıtlamaya Tabi Olmayan Mutlak Haklar

Anayasa, bahse konu hakları hiçbir kısıtlama veya sınırlama olmaksızın mutlak bir şekilde düzenlemelidir. Spesifik maddeler için belirli kısıtlamalar getirilmesi gerekli veya uygun görülüyorsa, bu, mutlak hakkı herhangi bir ilgili kısıtlamaya eşitlemekten kaçınarak ayrı olarak yapılmalıdır. Suriye'nin yasama organları hak ve kısıtlamaya her zaman aynı ağırlık ve önemi verdiler.

Temel ve Mutlak Hak ve Özgürlüklerin Anayasa Değişiklerine Karşı Korunması

Mutlak hak ve özgürlüklerle ilgili anayasa maddeleri değişmez olmalıdır. Bir anayasanın sosyal temelleri, siyasi olanlardan çok farklı bir şekilde ele alınmalı ve daha güçlü korunma altına alınmalıdır. Güçlü ve istikrarlı bir sosyal hak ve özgürlük geleneğine sahip ülkelerdeki anayasalar, sosyal ve siyasi haklar arasında belirgin bir ayırım yapar. Bu, yargısal nitelikte açık ve güçlü bir anayasal çerçeveyi gerekli kılar. Anayasa Mahkemesi veya Anayasa Konseyleri, düzenlenmiş yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek ve değerlendirmekle görevlendirilmelidir.

2. Genel Af

Suriye rejimi yargı teşkilatını kendi lehine siyasallaştırdı ve rejime karşı halk hareketine katılan herkesi kovuşturmak için kullandı. Yargı teşkilatı, masum vatandaşları normal bir yaşam sürmelerini engelleyen yargı kararlarıyla peşine düşülen suçlulara dönüştürmüştür. Bu kovuşturmalar ve davalar siyasi bir anlaşmayla düşmez veya sona ermez. Bu kararları iptal eden, etkilerini ortadan kaldıran, yargılanan ve hüküm giyenleri hedef alınmadan önceki yasal statülerine kavuşturan hukuki bir prosedür bulunmalıdır. Bunun için en uygun prosedür genel aftır. Böylece, hedef alınan vatandaşlar tarafından gerçekleştirilen faaliyet ve eylemlerin suç olma niteliğini ortadan kaldırılarak dava ve yargılama işlemlerini durdurulup ve verilen cezaları iptal edilebilecektir.

Bir önceki bölümde tarif edilen temel hak ve özgürlükler, yerinden edilmiş Suriyeliler geri dönmeyi ve sürece dahil olmayı ciddi olarak düşünmeden önce anayasada güvence altına alınmalıdır. Yine de, hukuka aykırı ve yasadışı olarak zulme uğrayan ve hedef alınan yüz binlerce Suriyelinin yasal ve güvenlik durumunu düzenlemek için, Suriye rejimi (ve gelecekte kurulacak herhangi bir Suriye devleti) tarafından gerçek bir genel affın parçası olarak bir dizi yasal düzeltme ve önlem de derhal uygulamaya konulmalıdır. Bahse konu düzeltmeler, 2012 Anayasasıyla çelişen, devletin siyasi ve güvenlik ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş olan Suriye yasalarıyla ilgilidir.

Genel af, eksiksiz olarak yürütülmesini denetlemek için uygun garantilerin ve izleme mekanizmalarının oluşturulmasını gerektirecektir. Suriye rejimi, son birkaç yılda siyaset ve halkla ilişkiler saikıyla bir dizi sahte af ilan etti. Bu nedenle, önerilen af ilanının başarısı, Suriye halkına siyasi süreci destekleyen devletlerin tüm Suriyeliler için güvenli bir ortamın uygulanmasına ciddi şekilde bağlı olduğunu gösteren ilk anlamlı gerçek güven artırıcı önlemler dizisi olacaktır.

Genel af, mültecilerin ve ÜİYOK'lerin geri dönüşünden önce kapsamlı bir şekilde uygulanmalı, verilen tüm mahkûmiyet kararlarını ele almalı ve devletin bireye karşı aşağıda açıklandığı şekilde herhangi bir cezai işlem yapmasını engellemelidir:

- ◆ Tüm istisnai mahkemeleri (Terörle Mücadele Mahkemesi ve Askeri Mahkemeler de dahil olmak üzere) kaldıracak ve tüm davalarını sanıkların ikamet ettiği bölgede yargı yetkisine sahip yerleşim yeri mahkemelerine devredecek bir yasa çıkarılmalıdır.
- ◆ İnsanlığa karşı işlenen suçlarla ilgili olarak affa tabi olmayan veya zamanaşımına uğramayacak olan mahkûmiyetler dışında, 2012 tarihli ve 19 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na dayanan tüm mahkeme kararları hükümsüz sayılmalıdır. Kişilik haklarıyla ilgili her türlü duruşma yetkili mahkemelerin yargı yetkisine tabi olmalıdır.
- ◆ Tüm siyasi mahkûmlar derhal serbest bırakılmalıdır.
- ◆ Özellikle, ülke sınırlarını hukuka aykırı olarak geçmek, görev yerini terk etmek veya yetkililerin vatandaşlara seyahat için resmî belge vermeyi reddetmesi nedeniyle (belgeler içinde bulunulan durumun gerçekliğini yansıttığı sürece) sahte pasaport bulundurmak gibi, yerinden edilme veya ilticadan kaynaklanan tüm kabahatler için af ilan edilmelidir.
- ◆ Aşağıda sıralananlar dahil olmak üzere 1950 tarihli ve 61 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile çıkarılan Askeri Ceza Kanunu'nda ve bu kanunda yapılan

değişikliklerde tanımlanan suçlara ilişkin verilen tüm mahkûmiyetler için af verilmelidir:

- ◆ Yurt İçi Firar (Madde 100)
- ◆ Yurt Dışına Firar (Madde 101)
- ◆ Firar (Madde103, paragraf 4)
- ◆ Çıkarılacak Af Kanununda, devlet makamlarının yukarıda belirtilen hususlarla ilgili olarak soruşturma veya kovuşturma yapmalarının engellendiği ve yasaklandığı ilan edilmelidir.

Bu aftan yararlanmak için sanık ve hükümlülerin yetkili kurumlara teslim olmaları şart koşulmamalıdır. Af hükümlerinin uygulanmasına ilişkin prosedürler, aftan yararlanacak kişiler mevcut olmasa bile giyaplarında uygulanmalıdır. Savcılık makamları, sanık veya hükümlüler sanki huzurlarında bulunuyor gibi yargılamayı sonuçlandırmalıdır.

Bu af, ilgili mahkemenin yargı yetkisinde tabii olması gereken kişisel tazminat taleplerini etkilemez. Her durumda, bir kişi bahse konu Kanun Hükmünde Kararnamenin yayımlanmasından itibaren 1 yıl içinde ilgili mahkeme nezdinde dava açabilir; bu süreden sonra ceza mahkemesine dava açma hakkı sona ermelidir. Bu sürenin bitiminden sonra, davacılar taleplerini ilgili hukuk mahkemesine taşıma hakkından yararlanmaya devam etmelidir.

3. Güvenlik Güçlerine İlişkin Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler

Bu tedbirlerin nihai amacı, Suriye devletini ve Suriyeli ihtilafı tarafları, aşağıda sıralanan koşulları sağlamaya yönelik düzenlemelere uymaya zorlamaktır: keyfi gözaltı, fiziksel saldırı veya devlet güvenlik güçlerinin veyahut diğer tarafların tacizine karşı Suriye'ye dönen veya Suriye'de ikamet eden mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin güvenliğinin güvence altına alınması; güvenlik güçlerinin, tüm Suriye vatandaşlarına karşı tarafsız, mezhep ayrımcılığı yapmayan tek bir teşkilat içerisine entegre edilmesi; ve askeri rütbe ve önceki görevlerine geri dönme hakları da dahil olmak üzere firar edenlerin görevlerine tüm haklarının korunarak iade edilmesi. Güvenlik güçlerinin görevi, ülkenin iç ve dış güvenliğini korumak olmalıdır; görevlerini anayasaya ve kanuna uygun olarak ve etkin parlamenter ve yargı denetimi altında yerine getirmelidirler.

Arka Plan

Suriye'nin güvenlik aygıtına verilen sınırsız yetkiler ve bu aygıtın eylemleriyle ilgili gerçek bir gözetim, şeffaflık veya hesap verebilirlik mekanizmasının bulunmaması,

Suriye'deki 50 yıllık baskıcı yönetimin ve 2011'deki halk ayaklanmasına yol açan korkunç insan hakları ihlallerinin merkezinde yer alıyor.

Rejime bağlı çeşitli güvenlik birimleri, rejimin, iktidarı sıkı bir şekilde elinde tutmasını sağladı. Rejim, bahse konu güvenlik birimlerinin cezadan muaf ve tam bir dokunulmazlıkla hareket etmesine izin veren bir anayasal ve yasal çerçeve oluşturmuştur. Güvenlik aygıtının sadakati yalnızca rejime aittir ve görevi, geniş bir dizi ayrıcalık ve mali çıkar karşılığında, her ne pahasına olursa olsun iktidar sahibi makamları korumaktır.

Tüm güvenlik birimleri, sivillere yönelik her türlü soruşturmayı yürütme ve yargı denetimi olmaksızın ve anayasanın ilgili maddelerine uymadan uygun gördükleri önlemleri alma konusunda tam güç ve yetkiye sahiptir. Yine de görev alanlarının çakışması ve bazen rekabet içerisine girmeleri rejimin, güvenlik aygıtını kontrol altında tutmasına imkân sağlamıştır.

Güvenlik aygıtı ayrıca medya, ekonomik faaliyetler, iş dünyası, kamu ve özel sektörün idaresi ile sosyal yaşam ve sivil toplum faaliyetleri dahil olmak üzere kamu yaşamının tüm yönlerine ve sektörlerine müdahale etme imkanına sahiptir.

Tüm bu aşırılıklar, güvenlik güçlerinin rolünü ve misyonunu (hatta ihtiyaç duyulan güvenlik birimlerinin türünü) veya denetim mekanizmalarını tanımlayan net bir anayasal çerçevenin olmaması nedeniyle mümkün olmuştur. Suriye, güvenlik aygıtının faaliyetlerini ve mensuplarının davranışlarını düzenleyecek anayasaya dayalı net bir yasal çerçeveye sahip değildir.

Suriye'nin güvenlik aygıtı, anayasa veya kanunla giderilme cihetine gidilmemiş yapısal kusurlardan da muzdarip durumdadır. Herhangi bir yargı mercii veya anayasal organ nezdinde şeffaflık veya hesap verebilirliği olmayan, tamamen bireyler tarafından kontrol edilen bir dizi birim ve alt birimlerden oluşmaktadır. Örneğin, Ulusal Güvenlik Bürosu 2011'den önce Baas Partisi'ne doğrudan bağlıydı; 1973 anayasası partiyi "devletin ve toplumun önderi" olarak tanımlamıştır. 2011 yılındaki ayaklanmanın ardından 2012 yılında çıkarılan 36 sayılı kararname ile büronun doğrudan cumhurbaşkanına bağlanması öngörülmüştür. Büroya ülkenin güvenlik politikalarını belirlemek de dahil olmak üzere yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli görevler verilmiştir. Güvenlik politikalarından sorumlu hükümet organı bu nedenle tek bir kişiye bağlı olup üstlendiği rol anayasada tanımlanmamıştır ve işleyişini düzenleyecek herhangi bir yasa yoktur. Bu "model" neredeyse tüm güvenlik birimlerine uygulanmaktadır.

Güvenlik aygıtı aynı zamanda aşırı derecede çarpık bir demografik yapı ve bariz bir mezhepsel oluşum sergiliyor. Menfur davranış biçiminin ardında yatan temel neden budur. Güvenlik mensuplarına toplumdan ziyade mezhebe ve bireylere bağlılığı esas alan bir doktrin aşılanmaktadır. Örneğin, Askeri İstihbarat Müdürlüğü'nün başkanı her zaman Alevi azınlıktandır ve Aleviler, müdürlüğün birçok şubesinde çalışan görevlilerin yüzde 90'ını oluşturmaktadır. Hava Kuvvetleri İstihbarat Müdürlüğü'nde de durum benzer; Aleviler, İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün yaklaşık yüzde 70'ini oluşturuyor.

Keyfi Tutuklama ve İşkence ile Mücadele

Özgürlükler ve haklar bölümünde belirtildiği gibi, gelecekteki herhangi bir Suriye anayasasının kabul etmesi gereken Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 4. Maddesi (paragraf 2), yaşam hakkı ve işkenceye maruz bırakılmama hakkı veya keyfi olarak tutuklanmama hakkı da dahil olmak üzere, olağan üstü hal ve savaş durumlarında dahi belirli hakların askıya alınmasını yasaklamaktadır.

İşkence ve keyfi tutuklama, Suriye'de en çok işlenen ve kişilerin hayatını tehdit eden insan hakları ihlalleri arasında yer alıyor. Bunlar aynı zamanda güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen en ölümcül uygulamalardır. Bu nedenle bu uygulamalara son verilmesi için tedbirler alınmalı ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybedilme

Suriye Ceza Kanununun 357. maddesi, keyfi tutuklamaları cezalandırmaktadır. Madde metni şu şekildedir: "Yasanın öngördüğü haller dışında bir kişiyi gözaltına alan veya tutuklayan kamu görevlisi, geçici ağır çalışma cezasına çarptırılır." Öngörülen cezanın ağırlığına rağmen, bu yasanın güvenlik güçlerinin davranışlarını kısıtlamada hiçbir etkisi olmadı. Bu nedenle, özellikle evlerine dönen yerinden edilmiş Suriyelilerin keyfi tutuklama ve zorla kaybettirme uygulamalarına maruz kalmalarını engellemek için yeni bir hukuki yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Aşağıda sıralanan hukuki tedbirler alınmalıdır:

- ◆ Keyfi tutuklama, yasa dışı ve arama emri olmaksızın yapılan gözaltılara ek olarak, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu tarafından tanımlandığı şekliyle Suriye hukukunda tanımlanmalıdır.
- ◆ Yakalama veya tutuklama yoluyla özgürlüğünden yoksun bırakılan bir kimse, tutukluluğunun hukuka uygunluğunun bir mahkeme tarafından süratle

denetlendiği ve eğer tutukluluk hali hukuka uygun değilse salıverilmesine karar verilecek bir dava açma hakkına sahip olmalıdır.

- ◆ Keyfi tutuklamanın cezası, faili, azmettiriciyi ve olaya karışan suç ortaklarını veya kişileri kapsamalı ve cezası 15 yıl hapis cezasından az olmamalıdır.
- ◆ Keyfi tutuklamadan haberdar olan ancak bunu adli makamlara bildirmeyen herkes suç ortağı olarak sorumlu kabul edilmelidir.
- ◆ Keyfi tutuklama yapıldığı kendilerine bildirildiği halde işlemi sona erdirmek için herhangi bir önlem almayan savcı yardımcıları ve hakimler de keyfi tutuklama suçunun ortağı sayılarak cezalandırılmalıdır.
- ◆ Baş (genel) savcılıklar, gözaltı merkezlerini günlük olarak izlemek için yardımcı (bölge) savcılarını görevlendirmelidir.
- ◆ Bu suçlar için zamanaşımı hükümleri uygulanmamalıdır.

İşkence

Suriye Ceza Kanununun 391. maddesi işkenceyi suç sayıyordu, ancak bu yasa etkisizdi ve hiçbir zaman uygulanmadı. Bu yol haritası belgesi, 1993 tarihli ve 92-684 sayılı yasa ile işkencenin tanımının ağırlaştırıcı sebep olarak görülmekten çıkarılarak taciz ya da kasten yaralama suçlarından bağımsız tek başına bir suçla dönüştürüldüğü Fransa tarafından kullanılan yaklaşımın benimsenmesini önermektedir. Bahse konu Fransız kanunu temel alınarak aşağıda açıklanan yaklaşımın uygulanması önerilmektedir:

- ◆ “İşkence” terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak, fiile ilişkin bilgi veya itiraf elde etmek, şahsı veya üçüncü şahsı korkutmak ya da zorlamak; ayrıca, ayırım gözetken herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki, rızası veya muvafakatiyle şahıslara uygulanan fiziksel veya zihinsel olarak ağır acı veya ızdırap veren fiiller anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez.
- ◆ İşkence, ağırlaştırıcı bir sebep olarak değil, tacizden veya kasten yaralama suçlarından farklı, tek başına bir suç olarak ele alınmalıdır.
- ◆ Olağan yargı sistemi bu tür suçları kovuşturma ve soruşturma yetkisine sahip olmalıdır; istisnai mahkemelere ihtiyaç duyulmamalıdır.
- ◆ İşkenceye karışmakla suçlanan yetkilileri kovuşturmak için önceden izin alınması gerekmemelidir.
- ◆ Savcılar ve hakimler soruşturmayı bizzat yürütmeli ve tanıkların dinlenmesini sağlamalı; güvenlik birimleri teknik görevler dışında soruşturmaya dahil edilmemelidir.

- ◆ İşkence eylemleri için savaş (veya savaş tehdidi), siyasi istikrarsızlık veya olağanüstü hal dahil olmak üzere hiçbir mazeret veya gerekçe kabul edilmemelidir.
- ◆ Üstlerden veya yetkili makamlardan gelen emirlere itaat etme bahanesi her durumda reddedilmelidir.
- ◆ Hangi yetkili merci tarafından verildiğine bakılmaksızın tüm işkence emirleri gayri meşru kabul edilmelidir.
- ◆ İşkence yoluyla elde edilen hiçbir ifade, hukuka uygun delil olarak kabul edilemez ve işkence yapmakla suçlananlara karşı delil olmak dışında delil olarak kullanılamaz.
- ◆ İşkence yapmanın cezası, ağırlaştırıcı sebepler söz konusu olmadıkça 15 yıl hapidir.
- ◆ İşkence, cinsel saldırıyı içeriyor ancak tecavüzü içermiyorsa, verilecek ceza ek hükümlerle ağırlaştırılarak 20 yıl olarak belirlenmelidir.
- ◆ Reşit olmayan veya özürlü bir kişiye işkence yapılması, uzuv kesilmesi veya kalıcı iş göremezliğe neden olması halinde ceza 30 yıla çıkarılmalıdır.
- ◆ İşkence kasıtsız olarak mağdurun ölümüyle sonuçlanmışsa, ceza müebbet hapis olmalıdır.
- ◆ Bu suçlar için zamanaşımı süresi uygulanmamalı ve savcılık makamı, mağdurun veya diğer tarafların dava açmasına gerek kalmadan resmen işlem başlatmalıdır.

Acil Yasal Reformlar

Mevcut durumda muhtelif güvenlik güçlerinin çalışmalarını düzenleyen tüm yasalar ilga edilmelidir. Talep üzerine ayrıntılı bir liste sunulabilir, ancak en önemli iki kararname aşağıdaki gibidir:

Devlet Güvenlik Müdürlüğü'nün kuruluşu ve çalışma usullerini düzenleyen **14 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (15/12/1968)**. Bahse konu kararnamenin 10. maddesi, metnin kamuya açıklanmamasını ön görmektedir. Bu gizlilik, kanunun yayımlanmasının mevzuatın son aşaması olduğu modern hukuk anlayışına meydan okuyan çok tehlikeli bir kavramdır. Ayrıca vatandaşların kendilerini etkileyecek olan yasal düzenlemelerden haberdar edilmeleri mantığına da aykırı düşmektedir. Aynı yaklaşım 1968 tarihli ve 549 sayılı kararnamede de uygulanmış ve kararnamenin 101. maddesiyle metnin yayımlanması yasaklanmıştır.

14 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede ayrıca eşitlik kavramını inkâr etmeye çalışan maddeler de yer alıyor. 16. Madde hükmü şu şekildedir: "Hiçbir çalışana (kamu görevlisi) karşı... belirlenmiş görevlerini yerine getirirken işlenen suçlardan dolayı... müdür tarafından bu yönde verilen bir emir dışında... yasal işlem

yapılamaz". Benzer şekilde, 549 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 74. maddesi şu şekildedir: "A/HRC/15/STK/48 4 departmanına atanan, görev alan veyahut sözleşmeli olarak çalıştırılan Devlet Güvenlik Departmanı memurları hakkında görev sırasında işlenen suçlardan dolayı... bölüm disiplin kuruluna sevk edilmeden ve müdürden onay alınmadan" yasal işlem yapılamaz.

Her iki kararnamenin de yetkililerin (memur) eylemlerini suç olarak adlandırması, ancak faillere dokunulmazlık vermesi şaşırtıcı ve aynı zamanda ilgili kurumlar açısından oldukça tipik bir durumdur.

64 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (30/09/2008) İçişleri Bakanlığı ve Siyasi Güvenlik birimi (ve diğer birimlerin) mensuplarına kovuşturmalara karşı muafiyet sağlar. Güvenlik güçlerine adli kovuşturmalara karşı koruma sağlayan tüm yasalar da yürürlükten kaldırılmalıdır.

Güvenlik güçlerinin çalışmalarını düzenlemek için yeni yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemelerde aşağıdaki hususlar tanımlanmalıdır:

- ◆ Güvenlik birimlerinin yasal amaçları
- ◆ Personel temini, istihdam ve görevde yükselme usulleri (ödemeler ve statü)
- ◆ Güvenlik hizmetlerinin gizlilik gerektiren doğasıyla çelişmeden bütçe görüşmeleri ve harcamalarda şeffaflık
- ◆ Rütbeye bakılmaksızın kurum içi hesap verebilirlik
- ◆ Uygulanabilir olduğu durumlarda, adli soruşturmalardan muaf tutulma uygulamalarına son verilmesi

Belge ve Olayların Gizliliği

Güvenlik güçlerinin bu boyutu, ulusal güvenlik ve savunma sırlarını koruma bahanesiyle, adli makamların gizli bilgilere ulaşmasını engelleyerek bu birimleri en az şeffaf ve hesap verebilir devlet kurumu haline getirmektedir. Güvenlik güçleri tarafından tutulan bilgi ve belgeleri gerçek hassasiyet düzeylerine göre sınıflandıracak ve adli makamlara bunları değerlendirme gücü ve yetkisini verecek bir yasanın çıkarılması büyük önem taşımaktadır.

Bu bölümde zikredilen tüm tedbirler, uygun parlamenter ve yargı denetimi mekanizmaları ile güçlendirilmelidir. Ayrı bölümlerde, güvenli bir ortamın asgari koşullarını sağlamak için gereken yasal ve yargı reformları ele alınacaktır.

4. Ordu ve Silahlı Kuvvetlere İlişkin Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler

Operasyonel açıdan Suriye devleti ve çatışmalara taraf olan Suriyeli gruplar ateşkes anlaşmalarına uymak zorundadır. Tüm anlaşmazlıklar ve ihtilaflar barışçıl yollarla çözülmeli ve tüm taraflar Suriye toprakları içerisinde ve Suriye vatandaşlarına karşı herhangi bir tehdit edici eylemde bulunmaktan, güç kullanmaktan ve benzeri eylemlerden kaçınmalıdır. Görevden ayrılan subaylar, astsubaylar ve diğer askeri personel, tüm hakları ve rütbeleri muhafaza edilmek suretiyle Savunma Bakanlığı'ndaki görevlerine iade edilmelidir. Tüm silahlı fraksiyonlar, adlandırılmaları veya mensubiyetleri ne olursa olsun, yeni Suriye devletinin silahlı kuvvetleri bünyesinde birleştirilmeli ve rehabilite edilmelidir.

Tüm askeri personel, adlandırılmaları veya mensubiyetleri ne olursa olsun, Suriye şehirlerinden, ilçelerinden ve köylerinden çekilip barış zamanı olağan kışlarına, üslerine ve merkezlerine geri gönderilmeli veya cepheden ayrılarak sivil hayata dönmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, Suriye topraklarında bulunan tüm yabancı kuvvetlerin ülkeyi terk etmeleri sağlanmalı ve ordunun, tüm diğer ülkelerde olduğu gibi yurdu dış düşmanlara karşı savunma misyonuna sahip tarafsız, mezhep dışı, ulusal bir ordu haline getirilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır. Yukarıda açıklanan amaçlara ulaşmak için gerekli olan reformlar, değişiklikler ve önlemler, ordu ve silahlı kuvvetler reform takvimine göre uygulanmalıdır.

Askerlik çağında olup Suriye'ye dönen mültecilerin ve ülke içinde yerinden olmuş kişilerin zorunlu olarak askere alınması, bunlara karşı alınan her türlü yasal veya güvenlik önlemi ile birlikte askıya alınmalıdır. Mecburi askerlik, yerinden edilmiş Suriyeliler için önemli bir konu olup geri dönüşlerinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Ancak bu tür değişikliklerin yapılabilmesi ve sürdürülebilir kılınması için mevcut durumun arka planının dikkate alınması gerekmektedir.

Silahlı kuvvetlerin bünyesinde gerçek anlamda reforma gidilmesi, bu kurumun sınırları koruma ve devlete hizmet etmekten ibaret olan gerçek işlevini geri kazanmasına yardımcı olacaktır. Bu reformlar, silahlı kuvvetleri mezhepçi olmayan bir ulusal kuruma dönüştürecektir. Bu dönüşüm ise zorunlu askerliği kendileri için önemli bir sorun ve geri dönüşlerinin önünde büyük bir engel olarak gören mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin korkularının ortadan kaldırılmasına katkıda bulunacaktır.

Suriye'de yaşanan çatışmalar, Suriye ordusunun ve Suriye halkının çıkarlarına karşı bile olsa, yalnızca rejime hizmet eden mezhepçi bir aygıt olduğunu ortaya çıkardı. Ordu, çatışmanın en ölümcül unsurlarından biri olarak hareket etti ve hatta

yabancı milislerin (İranlılar) ve orduların (Rusların) etkisini ve egemenliğini kabul etti. Suriye ordusu, tüm imkân ve kabiliyetlerini Suriyeli sivillerin öldürülmesi, yerlerinden edilmesi ve ülkenin altyapısının tahrip edilmesine adanmış durumda.

1963'ten beri rejim, Suriye ordusunu gerçek misyonundan saptırdı. Orduyu siyasi ideoloji ve mezhepçilik batağına saptırdı ve onu, rejimi esas iç düşman olarak algıladığı unsurlardan (protestocular) korumak için kullandığı bir araca dönüştürdü.

Bu bölümün geri kalan kısmında, Suriye'de güvenli bir ortamın inşasına yönelik yol haritasının ilk aşamasında vatandaşlara çatışmalar ile geçen yılların arkada kaldığı sinyalini vermek için yapılması gereken asgari değişiklikler açıklanacaktır. Bu konuların anayasaya ve en önemlisi sahaya yansımaları elzemdir.

Milli Güvenlik Konseyi'nin Temelleri

Stratejik güvenlik konularını tek bir kişinin (başkanın) eline bırakmak yerine incelemek için bir Milli Güvenlik Kurulu'na (MGK) ihtiyaç vardır. MGK hem askeri hem de sivil görevlilerden oluşmalı ve misyonu ve bileşimi aşağıdaki gibi tanımlanmalıdır:

- ◆ Cumhurbaşkanı
- ◆ Başbakan ve Başkan Yardımcısı
- ◆ Savunma Bakanı, asli üye
- ◆ İçişleri Bakanı, asli üye
- ◆ Dışişleri Bakanı, asli üye
- ◆ Maliye Bakanı, asli üye
- ◆ Genel Kurmay Başkanı, asli üye
- ◆ İstihbarat Teşkilatı Başkanı, asli üye

Ele alınan konuya göre diğer kabine üyeleri ve yetkililer toplantılara davet edilebilir. Başbakan, Cumhurbaşkanı'nın bulunmadığı durumlarda MGK toplantılarına başkanlık etmelidir.

MGK'nın misyon ve görevleri anayasada açıkça belirtilmelidir. Aşağıda sıralananlar kurumun görevleri arasında yer almalıdır:

- ◆ Ulusal güvenliği korumak ve potansiyel iç ve dış tehditlerle mücadele etmek için hazırlanan stratejileri onaylamak
- ◆ Ülkenin karşılaşılabileceği felaket ve krizlerin bertaraf edilmesi ve kontrol altına alınması için gerekli genel önlemleri almak

- ◆ İç rekabet ve bölünmeyi önleyerek tutarlı bir ulusal kurum olarak hareket edebilmek için çeşitli güvenlik birimleri arasında koordinasyon ve iş birliğini garanti altına almak için gerekli çerçeveyi tasarlamak
- ◆ Genel müdürlüklerin başkanlarının ve şeflerinin tayin işlemleri ve tuğgeneral ve daha üst rütbedeki görevlilerin atanma kararlarının onaylanması
- ◆ Güvenlik güçlerinin çalışma ve faaliyetlerinin hukukun üstünlüğü ilkesine ve ülkenin anayasal ve yasal çerçevesine uygunluğunu denetlemek ve takibini yapmak
- ◆ Güvenlik güçlerinin çalışmaları ile diğer bakanlıklar ve sivil kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlamak ve güvenlik aygıtının herhangi bir şekilde yasal sınırların dışına çıkmasını önlemek
- ◆ Güvenlik güçlerinin yargı erkinin gözetimi altında kalmasını sağlamak için Adalet Bakanlığı ve Başsavcılık makamı ile koordinasyon sağlamak

MGK'nın işleyişini, misyonunu ve bütçesini düzenleyen yasalar da çıkarılmalıdır.

Askeri Kararların Parlamento Onayına Sunulması

Askeri hareketlerin egemenlik yetkisinin kullanımı niteliğinde olduğu kabul edilir ve anayasa, Cumhurbaşkanının savaş ilan edemeyeceğini, düşman taraflarla ateşkes yapamayacağını, genel seferberlik ilan edemeyeceğini veya MGK ve Parlamento bu kararları üçte ikilik çoğunluğuyla onaylamadıkça yurtdışına asker gönderemeyeceğini açıkça belirtmelidir.

Eğer Parlamento yasama tatilinde olduğu için toplantı yapılmıyorsa olağan üstü oturum için toplantıya çağırılmalıdır. Parlamento oluşturulmamışsa ve bir savunma savaşı söz konusu ise, bu konulardaki kararı Bakanlar Kurulu verecektir. Parlamantonun üçte ikisinin onayı olmadan askeri bir saldırı veya yurtdışına asker gönderilmesine asla izin verilmemelidir.

Ordunun Apolitikleştirilmesi

Anayasa, askeri kurumların herhangi bir siyasi aidiyetten arındırılması ve tarafsızlığını garanti edecek maddeler içermelidir. Anayasa aşağıdaki temel önlemleri içermelidir:

- ◆ Subaylar ve astsubaylar ile silahlı ve güvenlik kuvvetleri mensuplarının siyasi hayata girmeleri, herhangi bir siyasi partiye üye olmaları veya parlamento üyeliği için aday olmaları yasaklanmalıdır. Belirtilen kişilerin emekli olduktan sonraki ilk 5 yıl boyunca herhangi bir siyasi görevde bulunmaları veya aday olmaları yasaklanmalıdır.

- ◆ Darbe yoluyla iktidarı ele geçiren herhangi bir otorite gayri meşru sayılmalı; bu tür eylemler, ceza kanunu tarafından cezayı müstelzim bir suç olarak değerlendirilmelidir. Bu suç için soruşturma ve kovuşturma zamanaşımı söz konusu olmamalıdır.
- ◆ Bu tedbirleri hayata geçirmek için kabul edilen kanun maddeleri daha sonra kanun değişikliği ile ortadan kaldırılamayacak nitelikte olmalıdır.

Suriye'de sivillere yönelik insan hakları ihlallerinin başlıca iki nedeni, ordunun devleti ve toplumu yakın tehlikelerden koruma bahanesiyle siyasi hayata müdahalesi ve güvenlik güçlerinin barışçıl gösterilere karşı orantısız şiddet kullanması olmuştur. Benzer senaryoların ilerde yaşanmasını önlemek için anayasada şu hükümlere yer verilmelidir:

- ◆ Devlet veya anayasayı tehdit eden açık ve yakın bir tehlikeyle karşı karşıya kalındığında, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Parlatentonun üçte ikisinin onayıyla, kamu ve özel mülkiyeti korumak ve eğer iç güvenlik güçleri bastırmakta yetersiz kalıyorsa, silahlı ayaklanma durumunda polise ve iç güvenlik güçlerine yardım etmek için silahlı kuvvetlerin konuşlandırılmasına izin verebilir. Silahlı kuvvetler, iç güvenlik güçlerinin çalışmalarına uygulanan yasalara uygun olarak ve onların denetimi altında bahse konu olaylara müdahale etmelidir. Parlamento, her zaman salt çoğunluğunun alacağı kararla silahlı kuvvetlerin konuşlandırılması tedbirine son verilmesini talep edebilir.
- ◆ Silahlı kuvvetler, yurt içinde, çok iyi tanımlanmış koruyucu bir kapsamın sınırları içinde yalnızca savunma amaçlı görevler için iç güvenlik güçlerini desteklemekte ve onların kontrolü altında kullanılabilir.
- ◆ Resmi askeri kuvvetlerin haricinde milis güçlerin kurulması kesin suretle yasaklanmalı; böyle bir hareket vatana ihanet sayılmalıdır.

Parlamento Denetimi ve Soru Önergeleri

Parlamento'nun silahlı kuvvetler ve güvenlik güçlerinin rol ve davranışlarını denetlemede daha etkin bir rol oynamasını garanti altına almak için birçok önlem ve uygulama hayata geçirilmelidir. Parlatentoda kapalı oturum yapılması veya MGK'nin sınırlı bir şekilde sorgulanması yoluyla gizli kalması gereken bilgilerin ifşasının önlenebileceği durumlarda anayasa, Parlamento üyelerine, **silahlı ve güvenlik güçlerinden sorumlu yetkililere** düzenli bir şekilde ve usulüne uygun olarak soru yöneltme hakkını açıkça tanımalıdır. Bu konu, güvenlik önlemleri bölümünde belirtildiği gibi resmî belgelerin gizliliğini düzenleyecek bir yasanın ihdasını gerektirmektedir.

Bahse konu denetim mekanizmalarını etkinleştirmek için, Parlamento'ya, millet vekillerine ve parlamento komisyonlarına, bakanlardan bağımsız olarak, **bakan rütbesinin altındaki tüm görevlileri sorgulamak için anayasal bir yetki** verilmelidir. Bakanlar icraatlarıyla ilgili sorunlar söz konusu olduğunda sorgulanabilmelidir.

Parlamento, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçlerinin çalışmasındaki herhangi bir kusuru veya düzensizliği araştırmak ve herhangi bir memur veya kişiyi tanıklığa davet etmek için **araştırma komisyonları** kurma hakkına da sahip olmalıdır. Komisyonlar, tanıklığa davet edilen kişileri ifade vermeye zorlama ve duruşmaları ve prosedürleri değerlendirmek için bilir kişi atama yetkisine sahip olmalıdırlar. Anayasa, gerekli görüldüğü durumlarda güvenlik politikalarını tartışmak üzere Parlamentonun **oturum düzenleme yetkisi** olduğunu da belirtmelidir.

Anayasa, Parlamento üyelerine silahlı kuvvetlerin ve güvenlik güçlerinin görevlerini yürüttükleri yerlere üç tür **ziyaret ve denetim** yapma yetkisi vermelidir:

- ◆ İlgili askeri kurum tarafından kabul edilen veya önerilen planlı ziyaretler
- ◆ Parlamento üyeleri tarafından önerilen önceden haber vermeksizin yapılacak ziyaretler
- ◆ Bir gün öncesi gibi oldukça kısa süreli bildirim yapılarak gerçekleştirilecek ziyaretler

Bu ziyaretler, denetimin amacını etkilemeyecekse, Savunma Bakanlığı ile koordineli olarak yapılmalıdır.

Parlamentonun silahlı kuvvetler ve güvenlik güçlerinin çalışmalarını denetlemedeki rolünü uygulamaya geçirecek pratik mekanizmalar geliştirmek için, **Parlamento Komiseri** makamını oluşturmak, bu rolü düzenlemek ve yürürlüğe koymak için gerekli yasaları çıkarmak önem arz etmektedir. Komiserin sorumlulukları aşağıdakileri içermelidir:

- ◆ Önceden haber vermeksizin askeri kuvvetler ve güvenlik güçlerinin konuşlandığı yerleri veya karargahını veya bunlara bağlı herhangi bir kurumun ziyaret edilmesi
- ◆ Silahlı kuvvetler veya güvenlik güçleri mensuplarından bir şikâyet alındığında (resmi olmayan kanallar da dahil olmak üzere) soruşturma başlatılması
- ◆ Silahlı kuvvetler veya güvenlik güçleri mensuplarının neden olduğu ihlaller hakkında vatandaşlardan gelen şikayetleri işleme almak

- ◆ Parlamentoya periyodik raporlar göndermek ve durumun gerektirdiği her zaman Parlamento, Komiserin tavsiyelerini dikkate almalıdır

Parlamento, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçlerinin kullandıkları bütçenin **mali denetimini** yapmalıdır. Bu tür görevleri şeffaf ve bağımsız bir şekilde yerine getirmek için gerekli alt yapı ve komisyonlar oluşturulmalıdır.

Parlamento, uzman danışmanların yardımına da başvurarak kurulacak bir parlamento araştırma komisyonu aracılığıyla **silah ve askeri teçhizat alımını** denetlemelidir.

Milli Savunma Komisyonu Reformu

Üç komite (veya üç alt komiteli tek bir komite) aşağıdaki konulara odaklanmalıdır:

- ◆ Silahlı Kuvvetler
- ◆ İçişleri Bakanlığı
- ◆ Güvenlik Güçleri

Böylesi bir komite genellikle anayasada tanımlanmasa da ülkenin tarihi tecrübeleri göz önünde bulundurulduğunda, aşağıdaki görevlerin yerine getirilmesini temin etmek üzere rolü ve misyonu anayasada belirlenmelidir:

- ◆ Güvenlik ve savunma konuları ile ilgili olarak hükümet tarafından meclise sunulan yasa tasarılarını değerlendirmek ve bu konudaki önerileri Parlamento'ya sunmak
- ◆ Millî Savunma Bakanlığı'nın (MSB) görev alanına giren uluslararası ve bölgesel anlaşmaları ve sözleşmeleri değerlendirmek
- ◆ Parlamento tarafından istenen bilgi akışını güvence altına almak için MSB'nin mevzuata bağlılığını denetlemek
- ◆ MSB tarafından sunulan inisiyatif veya politikaların incelenmesi ve bununla ilgili raporların hazırlanması
- ◆ Silahlı kuvvetler mensuplarının yanı sıra siviller tarafından güvenlik güçlerinin çalışmalarıyla ilgili olarak dile getirilen şikâyet ve itirazları değerlendirmek
- ◆ MSB'nin bütçe ve yıllık harcamalarını incelemek
- ◆ Askeri atamaları ve üst düzey memur atamalarını değerlendirmek

Ordu İçerisinde Mezhepçi Uygulamaların Ortadan Kaldırılması

Aşağıdaki önlemlerin, Suriye silahlı kuvvetleri ve güvenlik güçleri içindeki mezhepçilik sorununu kademeli ancak sürdürülebilir bir şekilde çözmesi umulmaktadır:

- ◆ Silahlı kuvvetlerin mevcut demografik yapısının resmi olarak incelenmesi ve yeniden değerlendirilerek bu konuda kamuoyunu bilgilendirici raporlar yayınlanması
- ◆ Halkın bir yansıması olması gereken askeri kurumların toplum nezdinde kabulünü güvence altına almak için işe alım sürecinde (mezhepsel veya siyasi değil) toplumsal standartların kullanılması
- ◆ Silahlı kuvvetler içindeki mevcut tek kutuplu mezhepsel kutuplaşmanın çok mezhepli kutuplaşma ile ikame edilmesini önlemek için mezhep temelinde oluşturulmuş her türlü silahlı milis birliğinin orduya entegre edilmesinin yasaklanması
- ◆ Silahlı kuvvetlerde, askeri akademilerde ve eğitim merkezlerinde kullanılan tüm müfredat ve endoktrinasyon süreçlerinin gözden geçirilmesi ve bunların, iktidar partisinin totaliter ideolojisi yerine vatandaşlık, insan hakları ve kapsayıcı bir ülke nosyonu gibi temel kavramları vurgulayacak şekilde reforme edilmesi. Uygulanacak müfredat aynı zamanda hukukun üstünlüğüne, demokratik değerlere, toplumun değerlerine ve geleneklerine saygı kültürünü aşlamaya odaklanmalı ve ordunun bu değerleri koruma misyonunu yeniden tanımlamalıdır.
- ◆ Askerlik hizmetini yapmak üzere gelen acemi erlere saygı gösterilmesinin sağlanması ve mezhepsel kökenlere dayalı ayrımcılığın yasaklanması

Prosedüre İlişkin Tedbirler

Her türlü iyileştirme ve önleyici anayasal ve yasal tedbirleri tamamlamak için usule ilişkin önlemlerin uygulanması gerekir. Uygulamalar şunları içermelidir:

- ◆ Tüm silahlı kuvvetlere ait birliklerin kıışlarına ve asıl konuşlanma yerlerine geri gönderilmesi ve halkla herhangi bir temas kurmalarının engellenmesi
- ◆ İlk aşamada zorunlu askerlik uygulamasının askıya alınması (Parlamento seçimleri tamamlanana kadar)
- ◆ Dördüncü Tümen ve Cumhuriyet Muhafızları mensupları dağıtılmalı ve diğer ordu birliklerine entegre edilmelidir.
- ◆ Askerlik hizmetinden ayrılmak isteyen silahlı kuvvetler mensupları terhis edilmelidir
- ◆ Çatışma sürecinde saf değiştiren asker ve subaylara, kesintisiz hizmet süreleri dikkate alınarak yeniden hizmete dönme şansı verilmesine ek olarak manevi ve maddi olarak tazmin edilmeleri
- ◆ Liderlik ve sorumluluk gerektiren pozisyonlara başvuran adayların deneyim ve becerilerine dayalı olarak adil bir şekilde atamasının yapılması ve bu görevlere seçilenlerin belirli bir azınlık, toplum veya bölge kesimiyle sınırlı tutulmasının engellenmesi

- ◆ Tüm silahlı Suriyeli milis grupların dağıtılması ve bileşenlerinin ulusal orduya entegre edilmesi için bir plan hazırlanması
- ◆ Yukarıda değinilen tüm noktalar, geçmiş görevleri ne olursa olsun, insan hakları ihlalleri veya insanlığa karşı işlenen suçlara iştirak eden veya bu suçları işlemekten mahkûm edilen silahlı kuvvetler mensupları veya subaylarının istisna göstermeksizin görevden alınması ve yargılanmasına sıkı sıkıya bağlıdır.

5. Yargı ve Hukuk Sistemine İlişkin Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler

Suriye, adli yargı ve idari yargı olmak üzere iki bağımsız yargı teşkilatından oluşan ikili bir yargı sistemine sahiptir. Suriye rejimi aynı zamanda, rejimin politikalarına muhalefet eden sivil halka karşı güvenlik güçlerinin ve rejimin yürüttüğü eylemlere yasal koruma sağlamak için kullanılan istisnai bir yargı sistemi inşa etmiştir.

Suriye'nin mevcut yargı sistemi, diğerlerinin yanı sıra aşağıdaki ana kusurlardan muzdarip durumdadır:

- ◆ Yargı bağımsızlığının sağlanamaması: yargı erki, yürütme erki tarafından etkin bir şekilde kontrol edilir
- ◆ Yürütme erki, hakimlerin atamasını yapabilir
- ◆ Adli ve idari hakimlere paralel olarak atanan hakimler bulunur

Yüksek Yargı Konseyi (YYK), yaşanan bu sorunların somut bir örneğini sunmaktadır. Ülkedeki tüm mahkemeleri ve hakimleri denetlemekle görevli olduğundan, ülkedeki en yüksek yargı organı ve yargı bağımsızlığının gerçek anlamda garantörlüğünü yapması gereken bir kurumdur. Ancak Cumhurbaşkanı YYK'nin başkanı olarak atandığından, rejim yargı erki üzerinde tam anlamıyla kontrol sağlamıştır. Konseyin başkanvekili, yürütme erkinin bir üyesi olan Adalet Bakanıdır. YYK'nin doğrudan ya da dolaylı olarak yürütme erki tarafından atanmayan yalnızca üç üyesi bulunmaktadır. Bu durum yürütme ve yargı erklerinin iç içe geçtiği açık ve tehlikeli bir anayasaya aykırılığı ortaya koymaktadır. Örneğin, hakimlerle ilişkili atama, görevden alma ve disiplin cezası kararları, adalet bakanı ve YYK başkanının tavsiyeleri üzerine alınmaktadır.

Başta geri dönenler olmak üzere Suriye halkına ihtiyaç duydukları temel hizmetleri sunabilmesi için yargı sistemini etkileyen en temel sorunlardan bazılarının düzeltilmeye başlanması için acil önlemler alınması gerekmektedir. Evlerine dönmeye karar veren yerinden edilmiş Suriyeliler, neredeyse üstesinden gelmesi imkânsız sayıda yasal ve adli zorlukla karşı karşıya kalacaklar. Bu nedenle yargı

sisteminin devlete ve güvenlik güçlerine karşı şikâyet ve talepleri olan Suriyelilere davranış tarzında değişiklik olduğunun işaretlerini ve somut sonuçlarını görmeleri gerekiyor.

Uzun yıllar süren ve henüz sona ermemiş olan çatışmalar, mülkiyet hakkı, insan hakları ihlalleri ve adam kaçırmadan cinayete kadar uzanan suçlarla ilgili önemli sayıda ihtilaf ve potansiyel davanın yığılmasına neden olmuştur. Bu nedenle önemli sayıda birikmiş adli dava ve iş yükü sorunu çözülmeyi bekliyor. Önceki bölümde, bu aşama için birikmiş iş yükünün ele alınmasına yardımcı olacak ve adaletin geri dönenlerin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde hızlandırılmasına yardımcı olacak adli prosedürler sıralanmıştır.

Aşağıda, yerinden edilmiş Suriyelilerin geri dönüşü öncesinde bu aşama için hızlı reformların yapılması gerekli olan başlıca alanlardan bazılarına yer verilmektedir.

İstisnai Mahkemelerin Kaldırılması

Suriye'de istisnai mahkemeler, insan haklarını ihlal eden ve devlete acımasız güvenlik politikalarını uygulamak için tam yetki veren yasaların çıkarılması ve cezaların verilmesinde feci boyutta önemli bir rol oynamıştır. İstisnai mahkemelerin çeşitli yasal ve yapısal bileşenleri, yargı reformu sürecinde acil bir mesele olarak ele alınarak sistematik bir şekilde ortadan kaldırılmalıdır. Suriye'deki istisnai mahkemeler, Suriyelilerin kalplerinde ve zihinlerinde çok olumsuz bir sembolik çağrışım yapmakta olup bu sorunu ele almak, yerinden edilmiş Suriyeliler arasında geri dönüş fikri hakkında güven inşa etmek için büyük bir adım olacaktır.

Askeri Mahkemelerin Oynadığı Rol

- ◆ YYK, askeri yargıyı denetlemelidir. Savunma bakanının adaletle ilgili tüm yetkileri elinden alınmalıdır.
- ◆ Sıradan hakimler için geçerli olan tüm kural ve yasalar askeri hakimler için de geçerli olmalıdır.
- ◆ Normal ve istisnai durumlarda askeri yargının görev alanı her zaman asker kişiler ve askeri görevlerle ilgili konularla sınırlı olmalıdır. Bahse konu iki koşul her zaman birbiriyle bağlantılıdır.
- ◆ Askeri yargıya, bir davanın adi mahkemelerde mi yoksa askeri mahkemelerde mi görülmesi gerektiğine karar verme yetkisi veren Askeri Ceza Kanunu'nun 51. maddesi değiştirilmelidir.
- ◆ Konusu suç teşkil eden bir fiili işlemle (veya suça iştirak etmekle) suçlanan tarafların sivilleri de kapsadığı bir davanın, olağan adli mahkemelerin yargı yetkisine tabi olması gerekir.

- ◆ Bir suçun faili suç işlerken askeri konumunu istismar ettiyse, bu ağırlaştırıcı sebep olarak kabul edilmelidir.

Askeri Saha Mahkemelerinin Kaldırılması

17/08/1968 tarihli ve 109 sayılı kararname ile Askeri Saha Mahkemeleri kurulmuştur. Rejim bu mahkemeleri siyasi muhalifleri ortadan kaldırmak için kullandığından mahkemeler, Suriyelilerin özgürlüklerine ve haklarına yönelik en büyük tehditlerden biri olarak kabul ediliyorlar.

Bu mahkemeler tamamen kaldırılmalı ve gelecekte varlıklarını veya kullanımlarını haklı çıkaracak hiç bir istisnai durum kabul edilmemelidir. Aynı durum 1/10/1972 tarihli ve 87 sayılı kararname ile oluşturulan Askeri Mahkemeler için de geçerlidir.

Terörle Mücadele Mahkemelerinin Kaldırılması

Olağanüstü halin 21/4/2011 tarihinde kaldırılmasının ardından, 2/7/2012 tarihinde Suriye'de yeni bir istisnai adalet biçimi olan Terörle Mücadele Mahkemesi'ni kuran 19 sayılı kanun kabul edilmiştir. Suriye'de bu tür yargı organlarının etkisini ve doğurduğu sonuçları tamamen ortadan kaldırmak için aşağıdaki önlemler uygulanmalıdır:

- ◆ Terörle Mücadele Mahkemesi'nin kaldırılması ve tüm yetkilerinin illerde kurulu ceza mahkemelerine devredilmesi
- ◆ Terörle Mücadele Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması
- ◆ Bireyler tarafından ileri sürülenler dışında Terörle Mücadele Mahkemesi'nde derdest olan tüm davaları kapsayan bir genel af çıkarılması (kaldırılması gereken kanunların tam listesi 2. bölümde yer almaktadır)

Ayrıntılı ekte, mevcut yargı sistemi ve önerilen önlem ve değişiklikler kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir.

6. Hukuk Sistemine İlişkin Tedbir, Değişiklik ve Gereklilikler

Suriye devleti ve çatışmalara taraf olan Suriyeli gruplar, yöneten/yönetilen, herhangi bir gruba aidiyet, mezhep, ırk, cinsiyet, renk ya da sair sebeplerle ayırım gözetmeksizin yasaların herkese eşit bir şekilde uygulandığı bir hukuk devletine geçiş için yapılması gerekli düzenlemelere uymalıdır.

Bunun yanı sıra devlet ve çatışmalara taraf olan gruplar aşağıdaki hususları yerine getirmeyi taahhüt etmelidirler:

- ◆ Uluslararası anlaşmalar veya yasalar tarafından ve gelecekte yeni Suriye anayasası kapsamında teminat altına alınan insan haklarını ve kamu özgürlüklerini ihlal eden yasaların yürürlükten kaldırılması ve geçersiz kılınması
- ◆ Mültecilerin ve ÜİYOK'lerin Suriye'ye dönüşünü engelleyen tüm yasaların yürürlükten kaldırılması ve bu yasalar uyarınca verilen tüm adli ve idari kararların iptal edilerek doğurduğu sonuçların telafi edilmesi
- ◆ Yeni yasaların çıkarılması ve mevcut yasaların değerlendirilmesi süreçlerinde anayasal denetim prosedürlerinin etkinleştirilmesi

Önceki bölümlerde bahse konu üç önlem detaylandırmış ve yürürlükten kaldırılması gereken yasaların kapsamlı bir listesi sunulmuştur. Yeni yasaların çıkarılmasına ilişkin yargısal ve anayasal denetim yolları da ele alınmıştır.

Her ne kadar bu önlemler Suriye'nin hukuk sisteminde reform yapılması için yeterli olmasa da, çok daha derin ve uzun vadeli reformların temellerinin atılmasına ve yerinden edilmiş Suriyelilerin geri dönüşünü engelleyen temel yasal tehditlerin ve zulmün ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilecektir.

7. Mülkiyet Hakları

Tüm Suriyeli mülteciler ve ÜİYOK'ler evlerine dönme hakkına sahiptir. Bu hak, 2011'den bu yana meydana gelen çatışmalar sırasında kaybettikleri malların ve bu tarihten önce doğrudan veya dolaylı siyasi nedenlerle el konulan malların kendilerine iade edilmesi haklarıyla bağlantılı olup iki konu birbiriyle ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır. İade edilemeyen mülklerin sahipleri tazminat veya alternatif konut tahsis edilmesi hakkına sahip olmalıdır. Bu tür mülklerle ilgili baskı altında kabul edilen her türlü yükümlülük veya taahhüt hükümsüz sayılmalıdır. Burada zikredilen haklar, geri dönüş sonrası alınacak önlemler ve değişikliklere ilişkin programda belirtilen düzenlemelere dahil edilmelidir.

8. Geri Dönüş Hakkı

Tüm Suriyeli mülteciler ve ÜİYOK'ler evlerine özgürce dönme hakkına sahiptir. Suriye devleti ve ihtilafli taraflar, mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin siyasi görüşleri, Suriye'de yaşanan olaylara ilişkin tutumları, kökenleri, ırkları, ya da dini inançları nedeniyle taciz, tehdit, zulüm, ayrımcılık veya gözaltı riskine maruz kalmaksızın güvenli bir şekilde geri dönmelerine izin vermeyi taahhüt eder.

Yerinden edilmiş Suriyelilerin büyük çoğunluğu kendi dönüşlerini tüm ailenin ve daha geniş sosyal çevrenin dönüşüne bağladığından, “toplu dönüş” kavramı ve aile gruplarının dönüşü dikkate alınmalıdır.

Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşları tarafından temsil edilen uluslararası toplum ve mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler, kendi topraklarında mültecilerin ve ÜİYOK'lerin güvenli ortam için gerekli koşullar karşılandıktan sonra güvenli ve gönüllü bir şekilde ülkelerine geri dönmesini engelleyen her türlü faaliyeti önlemek için gerekli tüm önlemleri almalıdır. Ayrıca geri dönmeleri için maddi ve manevi destek sağlamaya çalışmalıdırlar.

9. Geri Dönüş İçin Mevcut Hâkim Koşullara İlişkin Yeterli Bilgi Edinme Hakkı (Bilgi Hakkı)

Suriyeli mülteciler ve ÜİYOK'ler, geri dönüş koşullarıyla ilgili her türlü bilgiyi tüm taraflardan isteme ve bilgiye erişme hakkına sahiptir. Ayrıca, ilgili tüm tarafları bilgilendirmek amacıyla elde ettikleri her türlü bilgiyi kısıtlama olmaksızın yayınlama hakkına sahiptirler.

Tüm iç ve dış tarafların geri dönüş koşullarına ilişkin bilgilere erişimi engelleyen kısıtlamalar getirmesi yasaktır. İlgili yerel ve uluslararası otorite ve kurumlar, doğru bilgiye erişimi (ve bu bilgilerin erişilebilirliğini) kolaylaştırmalıdır.

10. Geri Dönme Seçeneğini Reddetme Hakkı

Suriye topraklarındaki veya dışındaki Suriyeli mülteciler ve ÜİYOK'ler, güvensizlik, adli veya güvenlik makamları tarafından zulüm, toplumsal tehditler, dönmek istedikleri bölgelerde normalleşme için temel ve yeterli altyapı eksikliği gibi yaşamlarına yönelik ağır tehditler olduğunda, Suriye'ye geri dönmeyi reddetme hakkına sahip olmalılar. Bu tür tehditler, devlet kurumları veya resmi olmayan halk örgütleri veya hukuk sistemi, resmi yargı ve güvenlik kurumları, ordu ve silahlı kuvvetler tarafından insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlayacak düzeyde reform yapılmaması nedeniyle göç veya yerinden edilme nedenlerinin devam etmesini de kapsamaktadır. Hiçbir ev sahibi devlet, bir mülteciyi ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşü nedeniyle yaşamının veya özgürlüğünün tehdit altında olacağı ülkelere hiçbir şekilde sınır dışı edemez veya geri gönderemez.

II. Mültecilerin Geri Dönüş Süreci Boyunca Alınması Gereken Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler

1. Geri Dönüş Sürecinin Uluslararası Düzeyde Gözetlenmesi ve Denetlenmesi

İlgili bir BM kuruluşu (alternatif olarak gerekli yetkilere sahip bölgesel veya uluslararası düzeyde katılımcı devletlerden oluşan bir ittifak), ⁶üye devletlere ve ilgili uluslararası kuruluşlara farklı ülkelerin kara, deniz ve hava kuvvetlerinden oluşan çok uluslu bir askeri barış gücü (Suriye'deki çatışmalara taraf olan ülkeler hariç olmak üzere) kurmak için gerekli düzenlemeleri yapma yetkisi veren bir karar çıkarmalıdır. Bahse konu barış gücü, BMGK'nin kontrolü altında faaliyet gösterecek ve onun yönetimine ve kontrolüne tabi olacaktır. Bu güç siyasi anlaşmaya göre güvenli bir ortamın koşullarını izlemekle görevlendirilecek olup Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ise geri dönüş sürecini izleyecek ve denetleyecektir.

Alternatif olarak, BM, barış anlaşmasının uygulanmasını izlemek için, güvenli bir ortamın koşullarını izleyen BM tarafından yetkilendirilmiş bir uluslararası polis misyonu ile birlikte bir doğrulama misyonu da kurabilir. Suriye devleti ve tüm ihtilafli taraflar, çok uluslu gücün, anlaşma hükümlerine uyulmasını ve mültecilerin ve ÜİYOK'lerin askeri kuvvetler veya güvenlik birimleri tarafından gerçekleştirecek bireysel veya toplu saldırganlığa karşı korunmasını sağlamak için güç kullanımı da dahil olmak üzere gerekli tedbirleri alması için lazım gelen desteği ve izinleri sağlamayı taahhüt etmelidir.

Suriye devleti ve ihtilaf halindeki taraflar, müfettişler, danışmanlar, denetçiler ve gözlemciler dahil olmak üzere uluslararası personelle tam iş birliği yapmalı ve onlara görevlerini yerine getirebilmeleri için izinsiz ve engelsiz erişim, hareket özgürlüğü ve yasal statü sağlamalıdır.

---

⁶ Suriye ihtilafının taraflarından biri olan Rusya'nın, BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı vardır. Bu nedenle sürecin denetlenebilmesi için gerekli kararın, BM Genel Kurulunca veya ilgili taraflarca akdedilecek bir anlaşmaya tabi olan devletlerden oluşan ve kendilerine böyle bir kararı yürürlüğe koyma yetkisi veren bir organ tarafından alınması gerekir.

2. Geri Dönüşün Planlanması

1. Suriye Devleti ve ihtilaf halindeki taraflar, BMMYK, Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin çatışmadan önce yaşadıkları bölgelere geri dönüşü için bir plan geliştirmesini memnuniyetle karşılayacaktır. Bu kuruluşlara verilecek yetkiler, yol haritasının güvenli ve tarafsız bir ortamda uygulanmasını garanti edecek siyasi anlaşmaya ve ilgili koruma eşiklerine tam bağlılık ve uyum içinde olmalıdır.
2. Geri dönüş süreci, geri dönmek isteyen mülteciler ve ÜİYOK'lerin ve seçtikleri varış yerlerinin programlarının hazırlanmasıyla başlatılmalıdır.
3. Güvenli geri dönüşü teminat altına almak için, ihtiyacı olan mültecilere ve ÜİYOK'lere yardım ve destek sağlanmalıdır. Sığınma ülkeleri, onurlu bir geri dönüş için gerekli olan maddi ve manevi desteği sağlamanın yanı sıra geri dönüş merkezleri kurmalıdır.
4. Kimlik belgesi olmayan kişilere bu tür belgeler doğrudan BM tarafından veya rejimin büyükelçilikleri aracılığıyla basitleştirilmiş prosedürlerle ve ücretsiz olarak verilmelidir. Suriye'de rejimin kontrolünde olmayan bölgeleri kontrolü altında tutan fiili yetkililer tarafından düzenlenen kimlik belgelerinin işlenmesi için prosedürler oluşturulmalıdır.
5. Bazı durumlarda sağlık ve insani koşullara özel önem verilirken, masrafları BM veya sığınma ülkeleri tarafından karşılanmak koşuluyla geri dönmek isteyen kişiler arasındaki öncelik, kayıt tarihlerine göre belirlenmelidir.
6. BM, mültecilerin ve ÜİYOK'lerin seçtikleri bölgelere gelişini takip etmek, fiziksel güvenliklerini ve herhangi bir tarafça tutuklanma veya taciz edilme riski altında olmadıklarını doğrulamak için Suriye'nin tüm şehirlerinde merkezler ve ofisler açmak için adımlar atmalıdır.
7. Tutukluların kaydı, kaybolan kişilerin takibi, insani yardım sağlanması, yeniden entegrasyon ve barınma konusunda yardım ve bu kurumların görevlerini herhangi bir engel olmadan yerine getirmeleri için gerekli diğer tüm faaliyetler dahil olmak üzere güvenli ve gönüllü bir geri dönüş için asgari koşulların sağlanması için gereken eylemleri denetlemek için uzman BM kuruluşları, ICRC ve diğer ilgili uluslararası kuruluşların, tam ve sınırsız erişime sahip olmaları güvence altına alınmalıdır.
8. Suriye devleti ve ihtilafli taraflar, mültecilerin ve ÜİYOK'lerin geri dönüş sürecini denetleyen kurum ve kuruluşlara mensup tüm kişilerin güvenliğini sağlamalıdır.
9. Sözleşmenin bütününün veya şartlarından birinin ihlalini ve bunlardan kaynaklanan cezaları raporlamak için gerekli mekanizmalar oluşturulmalıdır.

3. Hareket Özgürlüğü Hakkı

Suriye'ye dönen tüm mülteciler ve ÜİYOK'ler, Suriye'yi veya başka bir ülkeyi terk etme ve Suriye'ye dönme hakkına ve ayrıca herhangi bir idari, güvenlik veya adli engel veya izin öncesi ve sonrası şart koşulacak gereksinimlere tabi tutulmaksızın Suriye içinde hareket etme hakkına sahip olmalıdır. Ayrıca, özgürce seçtikleri herhangi bir alanda gönüllü olarak ikamet etmeleri yasaklanmamalıdır.

4. Geri Döneceği Yeri Seçme Hakkı

Suriyeli mülteciler, ÜİYOK'ler ve aileleri, ayrılmadan önce orada yaşasalar da yaşamasalar da, Suriye topraklarındaki geri dönüşleri için nihai varış noktalarını belirleme hakkına sahiptir. Aile birliği ilkesi korunmalı ve hiçbir tarafın geri dönenlerin nihai varış noktalarını seçme kararlarına müdahale etmesine veya kendilerini güvensiz hissettikleri takdirde onları orada kalmaya zorlamalarına izin verilmemelidir.

Ayrıca, gayrimenkullerini ve taşınır mallarını satma ve ülkenin herhangi bir bölgesinde hiç bir fiziki, idari, güvenlik, yasal veya diğer engel olmaksızın mülk satın alma haklarına sahip olmalıdırlar. Yetkililer, seçtikleri bölgede ikamet etmelerini kolaylaştırmak için her türlü maddi ve manevi yardımı sağlamalıdır.

5. Güvenlik Alanında Yapılan Reformların Sürekliliği

Modern demokrasilerin anayasaları güvenlik aygıtının teşkilat yapısını açıkça ele almasa da, Suriye'de kuvvetler ayrılığı ilkesi açık olduğundan ve üç erk (yasama, yürütme ve yargı) arasındaki ilişki iyi tanımlandığından, güvenlik aparatının yapısını tanımlamak bir zorunluluk oluşturmaktadır.

İleride kabul edilecek Suriye anayasası, yürütme organının bir parçası olarak güvenlik aygıtına verilen rol ve yetkileri açıkça düzenlemelidir. Bir önceki bölümde bahsedilen hak ve özgürlükler vurgulanmalı ve güvenlik aygıtı kontrol altında tutarak Suriyelilerin hak ve özgürlüklerini teminat altına almak ve korumak için gerekli yasaları ve izleme mekanizmalarını düzenlemek için doğru çerçevenin geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla güvenlik aygıtının rolü açıkça tanımlanmalıdır.

Dünyanın diğer yerlerinde totaliter bir rejimden demokratik bir devlete geçiş süreçlerinde alınan dersler, Suriye'nin bir sonraki anayasasının ihdasında göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, Romanya anayasasının 52. maddesi (kamu otoritesi tarafından mağdur edilen kişinin hakları) ve Güney Afrika'nın 1996 anayasasının 11. bölümü (198-199. maddeler) güvenlik güçlerinin görev ve teşkilat yapısını düzenleyici ilkeler ile yapısal kılavuz ilkeler ve davranış kuralları aracılığıyla düzenlemiştir. Güvenli bir ortamın asgari koşullarını sağlamak için Suriye'de de benzer bir yaklaşım izlenmelidir.

Düzenleyici İlkeler

- ◆ Tüm güvenlik güçleri ve polis teşkilatı, Suriye vatandaşlarını herhangi bir iç veya dış tehdide karşı koruma yetkisine sahiptir.
- ◆ Suriye vatandaşlarının düşüncelerini özgür bir şekilde ifade etmek amacıyla düzenlediği gösteriler iç tehdit olarak değerlendirilmemelidir.
- ◆ Güvenlik güçleri ve polis teşkilatı, uluslararası hukuk, uluslararası teamül hukuku ve Suriye devletinin taraf olduğu tüm uluslararası anlaşmalar dahil olmak üzere anayasa ve yasalara uyma konusunda telkin edilmeli ve eğitilmelidir. Yasalarla güvence altına alınan tüm hak ve özgürlüklerin korunması ve muhafazası, tüm olağan ve olağanüstü durumlarda ihlal edilemez bir ilke olarak kabul edilmelidir.
- ◆ Güvenlik güçleri ve polis teşkilatı mensupları, kanuna aykırı emirleri uygulamamalı, bu emirlere itaat edenler yasal sorumluluktan muaf tutulmamalıdır.
- ◆ Güvenlik güçleri yetki, kontrol ve yönetim yetkilerine sahip olan yürütme organına bağlı olmalıdır.
- ◆ Hiçbir vatandaş, bağımsız bir hâkim tarafından verilmiş yakalama kararı olmadan tutuklanamaz veya gözaltına alınamaz.
- ◆ Tüm güvenlik güçlerinin eylem ve işlemleri, yargı denetimine tabi olmalıdır.
- ◆ Güvenlik güçlerinin, hiçbir siyasi partiyi veya şahsı kanun gereği sahip olduğu hak veya menfaatten alıkoymasına izin verilmemelidir. Aynı zamanda, güvenlik güçleri ve onlar adına çalışan kişiler, herhangi bir siyasi partinin veya bireyin çıkarına hizmet edecek şekilde tarafsız hareket etmemelidir.
- ◆ Şeffaflığı ve hesap verebilirliği temin etmek için, farklı siyasi partilerden oluşan ortak meclis komisyonları, güvenlik güçlerinin çalışmalarını mevzuat, kurallar ve meclis kararlarına uygun olarak denetlemelidir.

Kuruluş ve Teşkilatlanma

- ◆ Anayasa tarafından onaylanmadıkça hiçbir güvenlik gücü teşkilatı kurulamaz.

- ◆ Güvenlik güçlerinin -anayasada tanımlandığı şekliyle- görev, yapı ve yönetmelikleri kanunla belirlenmelidir.
- ◆ Bakanlar Kuruluna bağlı genel (milli) bir istihbarat teşkilatı oluşturulmalıdır. Bu teşkilat, devlet kurumlarını dış tehditlerden ve sızma veya casusluktan korumaya ve milli güvenliğe odaklanmalı, yurt içinde ve dışında görevli birimlerden oluşmalıdır.
- ◆ Bir askeri istihbarat teşkilatı kurulmalıdır. Bu teşkilat, idari ve mali olarak MSB'ye bağlı olmalı ve sivil kişiler üzerinde herhangi bir müdahale veya yargı yetkisi olmaksızın yalnızca silahlı kuvvetlere ilişkin işlerde uzmanlaşmalıdır.
- ◆ İçişleri Bakanlığı bünyesinde doğrudan bakana bağlı bir Polis Güvenlik Müdürlüğü kurulmalıdır. Bu birim sadece bakanlığın memurlarına ve çalışanlarına odaklanmalıdır.

Farklı güvenlik güçlerini koordine etmekle görevli olan ve doğrudan başbakana bağlı bakanlık düzeyinde teşkilatlanmış bir Ulusal Güvenlik Bürosu kurulmalıdır.

Prosedüre İlişkin Tedbirler

Güvenlik güçlerinin Suriye vatandaşlarına, özellikle de geri dönmeyi düşünen yerinden edilmiş kişilere, yönelik davranışlarını hızlı ve somut bir şekilde etkilemek için aşağıdaki önlemlerin uygulanması gerekmektedir:

- ◆ Hava Kuvvetleri İstihbarat Müdürlüğü feshedilmeli ve tüm orduyu (güvenlik açısından) denetlemesi gereken Askeri İstihbarat Müdürlüğü ile birleştirilmelidir. Bu kurumun görev alanı silahlı kuvvetlerle sınırlı olmalıdır; sivillerle ilgili her türlü bilgi veya olay derhal Genel İstihbarat Müdürlüğü'ne iletilmelidir.
- ◆ Genel İstihbarat Müdürlüğü, ülkenin ulusal güvenliğini iç ve dış tehditlerden koruyan ana kurum olmalıdır.
- ◆ Siyasi Güvenlik şubesi İçişleri Bakanlığı'na bağlı olmalı, İçişleri Bakanlığı bünyesinde yer almalı ve yalnızca bu bakanlığın mensuplarına ve görevlileri ile ilgili işlere tahsis edilmelidir. Şubenin işgücü önemli ölçüde azaltılmalı ve bazı üyeleri polis teşkilatına transfer edilmelidir.
- ◆ MGK, tüm güvenlik birimlerinin çalışmalarına öncülük ederek denetlemeli ve performanslarını iyileştirmek için gerekli talimatları vermelidir.
- ◆ Güvenlik birimlerinin çalışan sayısı, sivilleri koruma görevlerini yerine getirme yeteneklerini etkilemeyecek şekilde azaltılmalıdır. Toplumu ezmeye odaklanan devasa bir aygıt veya otoritenin elinde ölümcül bir araç olarak kullanılmamalıdır.

6. Adli Reformların Sürekliliği

Bu bölümde, ikinci aşamada yapılması gereken yargı reformları detaylandırılacak olup I. Aşamanın bu alanda oluşturduğu kazanımlardan istifade edilecektir.

YYK'nin Yeniden Yapılandırılması

YYK aşağıda açıklandığı şekilde yeniden yapılandırılmalıdır:

- ◆ YYK'nin başkanı Yargıtay Başkanı olmalıdır
- ◆ Yargıtay başkanından sonra gelen en kıdemli iki yardımcısı YYK üyesi olmalıdır
- ◆ Kurulun diğer üyeleri ise aşağıdaki görevlilerden oluşmalıdır:
  - ◆ Danıştay Başkanı
  - ◆ Askeri yargının en kıdemli hâkimi
  - ◆ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı
  - ◆ Adli Teftiş Başkanlığı Başkanı
  - ◆ Şam İli Birinci Temyiz Mahkemesi Başkanı
  - ◆ Halep İli Birinci Temyiz Mahkemesi Başkanı
  - ◆ Dört ana bölgenin temyiz mahkemeleri arasındaki en kıdemli başkan:
    - Orta ve Kuzey Suriye Bölgesi (Humus, Hama, İdlib)
    - Güney Bölgesi (Şam Kırsal Alanı, Süveyde, Daraa, Kuneytire)
    - Kıyı Bölgesi (Lazkiye, Tartus)
    - Cezire ve Fırat bölgesi (Deyrizor, Haseke, Rakka)

Adalet bakanının, yargı erkiyle ilgili her türlü yetkisi elinden alınmalı ve yargıç önerme veya atama yetkisine sahip olmamalıdır. Bu yetki yalnızca Hakimler Kurulu'na ait olmalıdır.

YYK Komitelerinin Oluşumu

YYK bünyesinde aşağıdaki alanlarda çalışacak ihtisas komiteleri oluşturulmalıdır:

- ◆ **Yasama Komitesi:** yargı yetkisi ve hakimlerin korunmasına ilişkin düzenleyici kuralları belirler
- ◆ **Yargı Mensubu Personel İşleri Komitesi:** adli atamalara, terfilere, görev yeri değişikliği ve tayin işlemlerine odaklanır
- ◆ **Yargı Mensupları Sicil Komitesi:** yargı mensuplarının performansını takip eder ve bu konudaki şikayetleri ele alır
- ◆ **Mali Komite:** yargı erkinin bütçesini hazırlar ve yasama ve yürütme erklerinden bağımsız olarak uygulanmasını denetler.

Yukarıda yer verilen iki tavsiye, Suriye yargısının yürütme ve yasama erkinin vesayetinden kurtularak bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olacaktır.

Anayasa Yargısı

Suriye'de yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal olarak denetlenmesi hiç söz konusu olmamıştır. 100 yıldan fazla bir süredir anayasaya aykırı olduğu için tek bir kanun iptal edilmemiş olup bu da genel insan hak ve özgürlüklerini ihlal eden birçok anayasaya aykırı kanunun çıkmasına neden olmuştur.

Bu nedenle, kanunların anayasaya uygunluğunun gözetimi ve denetimi ile ilgili hükümler şu şekilde düzenlenmelidir:

- ◆ Siyasi denetimden yargı denetimine geçmek için, yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli hakimlerden oluşan bir Anayasa Mahkemesi kurulmalıdır.
- ◆ Yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek ve hâkimin sahip olduğu hak olmaktan çıkarak görevi pozisyonuna yükseltecek bir mekanizma olarak “mahkemenin Anayasaya aykırılık iddiasını bekletici mesele sayarak davaya bakmaktan kaçınması” müessesesi Suriye anayasasında yer almalıdır. Hâkimler, karar verecekleri tüm davalarda uygulamayı düşündükleri kanun(lar)ın anayasaya uygunluğunu değerlendirmekle yükümlü olmalıdırlar. Anayasaya aykırı olan kanun hükümlerini uygulamayı reddetmeli ve bu aykırılıkları uygun anayasal mercilere iletmelidirler.
- ◆ Temel hak ve özgürlüklerle ilgili maddelere dayanarak dava açabilen her vatandaş, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesini talep etme ve Anayasa Mahkemesi nezdinde iptal davası açma hakkına sahip olmalıdır.
- ◆ Anayasaya uygunluk denetimi, özellikle temel hak ve özgürlükleri etkileyenler başta olmak üzere hem kanun çıkarılmadan önce hem de çıkarıldıktan sonra yapılmalıdır. Temel hak ve özgürlükleri kısıtlaması muhtemel olan kanunlar, hükümlerinin etkilediği yer veya kişiler ne olursa olsun her zaman anayasaya uygunluk değerlendirmesine tabi olmalıdır.
- ◆ Anayasa, Anayasa Mahkemesine seçimler, idari ademi merkezîyetçilik ve kamu (genel) bütçesi gibi konuları düzenleyen temel kanunların anayasaya uygunluğunu itiraz veya inceleme talebine gerek olmaksızın re'sen değerlendirme yetkisini açıkça tanımalıdır. Çünkü bu kanunlar merkezi yönetimi ve yerel yönetimleri etkilemekte ve kamu bütçesinin nasıl harcanacağını belirlemektedir.

Bahse konu kapsamlı tedbirlere, Suriye devletinin geçmişten gelen anayasaya aykırılık teşkil eden uygulamalarının önlenmesi ve ortadan kaldırmasını sağlamak için yargı sisteminde uygulanacak bir “şok” tedavisi olarak ilk aşamada ihtiyaç duyulmaktadır.

Olağan Mahkemelerinin Anayasal Denetimde Üstleneceği Rol

Yukarıda belirtildiği gibi, anayasa “mahkemenin Anayasaya aykırılık nedeniyle kanunu uygulamaktan kaçınması” yoluyla anayasaya aykırılık denetimi mekanizmasını açıkça öngörmeli ve bir hâkimin yapabileceği en yüksek görevlerden biri olarak kabul edilmelidir.

Hakimlerin bir kanunun hükümlerinin anayasaya aykırılığı nedeniyle iptaline ilişkin başvuruları, temyiz mahkemelerince ve halka açık yapılan duruşmalarda temyize çıkmalıdır. Başvurular hızlı ve bağımsız bir şekilde ele alınmalıdır. Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunun uygulanması gereken dava için bu durum bekletici mesele olarak kabul edilmeli ve temyiz mahkemesi karar verene kadar duruşmalar ertelenmelidir.

İdari Yargının Anayasal Denetim Mekanizmasında Üstleneceği Rol

Olağan yargıda olduğu gibi, anayasaya aykırı sayılan yürürlükteki kanunların “mahkemenin Anayasaya aykırılık iddiasıyla davaya bakmaktan kaçınması” yoluyla uygulanmaması, ilgili kanun ve kararname başka kanunlara dayanılarak çıkarılmış olsa dahi, bir denetim mekanizması olarak anayasada öngörülmelidir.

7. Hesap Verebilirlik Mekanizması

1. Çatışmanın tüm taraflarınca işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçların faillerini soruşturmak, kovuşturmak ve yargılamak için Suriyeli ve uluslararası hukukçulardan oluşan bir soruşturmacı yargı organı oluşturulmalıdır. Bu yargı organına Suriyeli bir yargıç başkanlık etmeli ve Suriye'de insan ve vatandaşlık haklarına karşı beyanda bulunduğu veya tavır aldığı bilinen kişiler ve sözde terörle mücadele mahkemelerinin ve askeri mahkemelerin kurulması veya karar alma süreçlerine katılanlar bu kurumdan dışlanmalıdır.
2. Bu yargı mercii, sanıkların kimliklerinin tespit edilmesi, suçla bağlantılarının spesifik olarak ortaya konulması ve aksinin ispatlanamıyor olması ve iddia edilen suçun Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin benimsediği tanımlamaya uygun olarak yargı yetkisine girmesi şartıyla, ilgili sivil toplum kuruluşları ve bireyler tarafından sunulan bilgi, belge ve iddialar doğrultusunda işlem yapabilmelidir. İşlemleri en verimli şekilde yürütmek

için en makul olası senaryoları kapsayacak şekilde pratik yargılama prosedürleri geliştirilmelidir.

3. Silahlı çatışmalar sırasında işlenen uluslararası insancıl hukuk ihlallerinin kovuşturulması için hesap verebilirlik mekanizmaları geliştirmeye yönelik önlemler alınmalı ve bu suçların failleri ve hak ihlali yapan görevliler geri dönen kişilerin yaşadıkları bölgelerdeki yetkili konumlardan uzaklaştırmak suretiyle güven artırıcı önlemler geliştirilmelidir.
4. Böyle bir soruşturmacı yargı organının kurulması, Suriye'de işlenen suçları yargılama yetkisi verilen Uluslararası Ceza Mahkemesi nezdinde gelecekte yapılacak olası soruşturma veya görülecek davalara hiçbir şekilde halel getirmemeli veya yerel mahkeme uluslararası mahkemeye karşı öncelikli olmamalıdır.

8. Kayıp İnsanlar

1. Tüm kayıp kişilerin akıbetinin araştırılması için Suriye topraklarında faaliyet gösteren Suriyeli ve uluslararası uzmanlardan oluşan bir komisyon tertip edilmelidir.
2. Komisyon, Suriye'deki çatışmaların tüm taraflarından, kaybolduğu ya da öldüğünü bildikleri kişilerin isimlerini talep etmeli ve bunları vatandaşların kayıp sevdikleriyle ilgili yaptığı başvurularla eşleştirmelidir. Eşleşen isimlerle ilgili mevcut bilgiler, yasal haklarını yetkili adli makamlar önünde talep etme hakkına sahip olması gereken ailelere iletilmelidir. Eşleşmeyen isimler için kaybolma durumları araştırılmalı, tanıklar dinlenmeli ve ilgili belgeler araştırılmalıdır. Komisyon, kayıp kişinin belirli bir tarafça alı konulduğunu tespit ederse, o tarafı insanlığa karşı suçların faili olarak itham etmeli ve delilleri hesap verme mekanizmasına sunmalıdır.
3. Tüm taraflar, komisyonla iş birliği yaparak kayıp kişilerin kimliklerini, yerlerini ve akıbetlerini belirleme çabalarına destek olmalıdır.
4. Tutuklandıktan veya kaçırıldıktan sonra belirli bir süre (siyasi anlaşmaya bağlı olarak) nerede olduğu tespit edilemeyen kişiler için zorla kaybedildiklerine dair belgelerin düzenlenmesini ön gören bir yasa çıkarılmalıdır. Bahse konu belge, ölüm belgesi ile aynı yasal etkilere sahip olmalı, ancak bireyin durumunu tanımakla yetinmelidir. Zorla kaybettirilen kişilerin sevdiklerini, vefatını kabul etmeye zorlamamalıdır.

9. Geri Dönme Anlaşmaları

1. Sığınılan ülkeler, kendi ülkelerinin yetkili makamlarıyla (bu durumda Suriye devleti veya "Yeni Suriye Hükümeti") iş birliği içinde, vatanlarına dönme talebinde bulunan mültecilerin güvenli bir şekilde geri dönüşü için uygun düzenlemeleri yapmalıdır.
2. Suriye devleti, gelen mültecileri topraklarına kabul ederken, onların önceki ikamet yerlerine veya özgürce seçtikleri başka bir yere dönüşlerini kolaylaştırmalı ve onlara Suriye vatandaşlarının yararlandığı tüm hak ve ayrıcalıkları tanımalı ve diğer Suriyelilerle aynı yükümlülüklerle tabi tutmalıdır.
3. Gönüllü olarak geri dönen mülteciler, hiçbir koşulda ülkelerini terk ettikleri için cezalandırılmamalıdır. Gerekliğinde, yerel medya ve diğer iletişim platformları ve Suriye'de faaliyet gösteren BM kuruluşları aracılığıyla, Suriye'de hüküm süren yeni koşulların kendileri için tehdit oluşturmadığı, geri dönüşlerine elverişli olduğunu ve cezalandırılma korkusu olmadan hayatlarına normal ve güvenli bir şekilde devam edebilecekleri teyit edilerek mültecilerin anavatanlarına dönmeleri için çağrıda bulunulmalıdır. Yapılan çağrıların içeriği, sığınılan ülkeler tarafından mültecilere iletmeli ve anlayacakları bir biçimde kendilerine açıklanmalıdır.
4. Sunulan güvenceler neticesinde veya kendi iradeleri ile özgürce anavatanlarına dönmeye karar veren mültecilerin geri dönüşlerini kolaylaştırmak için, sığındıkları ülkeler, menşe ülkeleri, gönüllü kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar ve hükümetler arası kuruluşlar tarafından mümkün olan tüm yardım sağlanmalıdır. İncelenmesi yapılmış ve kendisini ispatlamış olan Suriyeli kuruluşlar bu noktada öncü bir role sahip olmalıdır.

10. Geri Dönüş İçin Yapılan Yardımların Dağıtımı

Suriye devleti ile yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları, yolsuzluğun ve yardımın siyasallaştırılmasının önüne geçmek için, geri dönenlere ve bölge sakinlerine yapılan yardımların ihtiyaca göre ve yeterli denetim altında dağıtılmasını sağlamalıdır.

11. Medya

Suriye devleti ve ihtilafli taraflar, kontrolleri altındaki topraklarda veya bölgelerdeki herhangi bir medya kuruluşunun halkı mülteciler ve ÜİYOK'ler aleyhinde kışkırtmasını önlemek için gerekli önlemleri almalıdır. Bu amaçla, bir ırk, mezhep veya belirgin bir grup aleyhine kin, düşmanlık, ayrımcılık veya istismar eylemlerini teşvik eden medyada veya sair mecralardaki yazılı veya sözlü kışkırtıcı yayınları yasaklayabilirler. Bu tür faaliyetlerin failleri hakkında caydırıcı mahiyette yasal işlemler yapılmalıdır.

III. Mülteciler ve ÜİYOK'lerin Dönüşü Sonrası Dönemdeki Tedbirler, Değişiklikler ve Gereklilikler

1. Tanımlar

Mülkiyet Hakları

Fikri mülkiyet gibi maddi olmayan varlıklar da dahil olmak üzere, yasal olarak sahip oldukları bir değer veya mülkün tek ve tartışmasız lehtarları olmaları için bireylere gerekli haklar tanınmalıdır. Bu tanıma, bahse konu varlıkların üzerinde tasarrufta bulunma ve başkalarına devretme özgürlüğü dahildir.

Kamulaştırma

İdari makamların kamu yararını gerekçe göstererek adil bir tazminat karşılığında bir kimsenin sahipliğinde bulunan özel mülkiyete rızası dışında son vermesidir.

El Koyma

Devlet otoritesinin veya ihtilafli tarafların, yasal kamulaştırma prosedürlerine uyulmadan veya sahibine tazminat ödemededen bir gayrimenkulün zilyetliğini zorla ele geçirme eylemidir.

Gayrimenkul üzerindeki mülkiyetin gasp edilmesi

Bir kişinin, gerçek sahibinin arzusu hilafında sahip olmadığı bir mülkü yasa dışı olarak devralmasıdır.

2. Konut ve Mülkiyet Haklarının Yeniden Tesisi

1. Suriye devleti, ÜİYOK'lere ve Mültecilere Konut ve Mülkiyet Haklarının Yeniden Tesis edilmesi için Yargıtay nezdinde bir komisyon tesis etmelidir. Komisyon Şam'da kurulmalı ve tüm valiliklerde aynı amaçla mahkemeler kurulmalıdır. Komisyon yerel mahkemelerce verilen kararlar için onay mercii olmalı ve verdiği kararlara karşı temyiz imkânı olmamalıdır.
2. Bu kararların uygulanmasını engelleyen taraflar mahkeme kararlarına itaatsizlik suçu kapsamında yargılanmalıdır.
3. Komisyon dokuz hâkim üyeden oluşmalıdır: başkan (YYK başkanı), daha önce Suriye Adalet Bakanlığı'nda görev yapan ve savaş sonucu iltica eden dört hâkim üye ve Suriye Adalet Bakanlığı'ndaki görevlerine devam etmekte olan dört hâkim üye.
  - a. Komisyon üyeleri, yüksek ahlaki karakterleri, adalet ve tarafsızlık ilkesine bağlılıkları ve bağımsızlıkları ile tanınmalı ve mesleki

davranışlarıyla ilgili hiçbir disiplin cezasına çarptırılmamış olmalıdır. Adaylar aleyhine siyasi amaçlı soruşturma açılmış olması komisyona üye olmaları için engel teşkil etmemelidir.

- b. Komisyon üyeleri üç gruba ayrılarak, her biri savaş sırasında maruz kalınan hasara göre üç gruba ayrılacak olan Suriye şehirlerinden gelen temyiz başvurularını incelemekle görevli alt komisyonlarda görevlendirilmelidir.
- c. Komisyon oluşturulurken, hakimlerin ikamet ettikleri illerden gelen başvuruları incelememesi sağlanmalıdır.
- d. Komisyon üyelerinin görev süresi 5 yıllık olarak belirlenmelidir ve bu süre sonunda yerlerine diğer kıdemli, yetkin hakimler görevlendirilebilir.
- e. Görevleri, güvenilirlikleri veya meslek etiği ile ilgili bir cürümden dolayı suçlu bulunan komisyon üyeleri, kendilerini atayan aynı organ tarafından değiştirilebilir.

3. Personel Temini ve Bütçe

1. Komisyonun isteği üzerine, mahkemelere görevlerinde yardımcı olmak için hem merkezde hem de şubelerde çalışacak, adli iş ve dava dosyalarının yönetimi konusunda deneyimli ve mesleki yeterliliğe sahip personel tahsis edilmelidir.
2. Hakimler ve diğer çalışanlar için iş yükleri, fazla çalışma saatleri ve emekleri dikkate alınarak adil bir ücret ödenmesini öngören bir kararname çıkarılmalıdır.
3. Hakimler ve çalışanlar, görev gereği yaptıkları işlemlerden dolayı herhangi bir cezai veya hukuki sorumluluk taşımamalıdır. Hakimlere verilen yargıç dokunulmazlığı, görev süreleri boyunca ailelerini de kapsamalıdır.
4. Komisyon, üyelerini yurtiçinde ve yurtdışında eğitim kurslarına göndermek suretiyle diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanabilir.

4. Yetki Alanı

Kamu otoritesi tarafından el konulan, şahıslar tarafından gasp edilen veya silahlı çatışma sonucu tahrip olan gayrimenkullere ilişkin uyuşmazlıklarda, başvuruları komisyonun görev alanına giren yetkili il ve bölge asliye mahkemeleri kabul etmelidir. Başvurular; uygun yasal prosedürlere riayet edilmeden işlem yapılması, mal sahiplerine adil tazminat ödenmesini reddeden yasalara göre veya mal sahibine ödenmeyen haksız tazminat karşılığında kamulaştırma yapılması ve

kamulaştırma veya gasp fiilinin 15/3/2011 tarihinden sonra gerçekleşmiş olması veya tazminat ödemeyen devlet makamları tarafından siyasi nedenlerle bu tarihten önce mülke el konulması durumlarının varlığı halinde işleme alınmalıdır.

5. Adli Prosedürler

1. Suçun işlendiği yer bakımından yetkili ilk derece mahkemesi, tapu senedi ya da mülkiyeti ispata yarayan diğer belgelerle birlikte başvuru dilekçesini işleme almadan önce ayrıca tapu sicil müdürlükleri, belediyeler ve konut kooperatifleri gibi kurumlardan bilgi ve belge talep etmelidir. Davacının ihtilafa konu olan mal üzerindeki mülkiyeti doğrudan veya satış, miras veya vasiyet yoluyla doğrulanmadan başvurular kabul edilmemelidir.
2. El konulan mülklerin zilyetliğini elinde bulunduran taraflar mahkeme huzurunda dinlenmeli ve devlet kurumlarına resmi avukatları aracılığıyla davetiye yazısı tebliğ edilmelidir.
3. Sanıkların usulüne uygun olarak çağrıldıktan sonra mahkeme huzuruna çıkamamaları ya da çıkmaktan kaçınmaları durumunda, dava işlemleri ilgililer hazır bulunmuş gibi devam etmelidir.
4. Davacılar veya kanuni temsilcileri, usulüne uygun olarak çağrıldıktan sonra ilk duruşmaya katılmazlarsa, zorla celp edilmelidir.
5. Mülk sahipleri belirlenirken, ilgili mahkemeler, uyuşmazlık konusu mülklere ilişkin her türlü yasa dışı işlemi örneğin tutukluların serbest bırakılmasını sağlamak, tutuklanmaktan kaçınmak veya çıkış belgelerini almak gibi mülkiyet devrinin sahip olunan yetkinin kötüye kullanılması ya da Suriye çatışma ortamının sonucu olarak baskı altında veya rüşvet karşılığı yapılan mülkiyet haklarının devredilmesi işlemleri dahil olmak üzere, geçersiz saymalıdır. 10 sayılı kanuna istinaden yapılan mülk devirleri yasa dışı sayılmalıdır.
6. Mahkemeler, konutların gerçek hak sahiplerine iadesine karar vermeli ve uyuşmazlığa konu olan konutları yasadışı olarak işgal edenlerin, haksız olarak konutu kullandıkları süreye karşılık gelen kira bedelini tazminat olarak ödemesine karar vermelidir.
7. Mahkeme, konutları zarar görmeyen mülk sahiplerine tazminat ödenmesine karar veremez. Konut yıkılmışsa, mahkeme mülk sahibine konutun değeri tutarında tazminat ödenmesine karar verebilir ve araziye tek bir hak sahibine veya mülkün birden fazla kişinin adına tescil edilmiş olması halinde toplu olarak birden fazla malike iade edebilir.
8. Gayrimenkullerin değerini mahkemeler tarafından atanan teknik komiteler belirlemelidir. Aynı bölgede bulunan gayrimenkuller için birbiriyle tutarlı fiyatlar belirlenmelidir. Komiteler, değer tespit tutarlarını tazminatın ödendiği tarihte geçerli olan fiyatlara göre belirlemelidir.

9. İlk derece mahkemelerinin verdiği kararlara karşı 10 gün içerisinde temyiz başvurusunda bulunulabilmelidir. İstinaf mahkemesi, davayı birinci derecede gören mahkeme sıfatıyla karar vermeli ve aldığı kararlar ivedilikle uygulanmalıdır. Alınan kararlar aleyhine, ilgiliye tebliğ edildiğinden itibaren 1 ay içinde Yargıtay nezdinde temyiz başvurusu yapılabilir. Yargıtay'ın münhasıran adli yargı mahkemelerince verilen kararların hukuka uygunluğunu denetlemekle görevli olduğu göz önüne alındığında, temyiz gerekçelerinin kanunun yanlış uygulanması ile sınırlı olması gerekir.
10. Yargıtay'ın kararları kesin olduğundan verdiği kayıtlarını buna göre düzenlenmesi için kararlar tapu sicil müdürlüklerine tebliğ edilmelidir.
11. Davacı mülkünün kendisine iade edilmesi yerine ilk derece mahkemesine tazminat talebinde bulunduğu, yargılamayı yapan hâkim, mahkemenin kararında belirtilen bir bedel karşılığında mülkün davalıya satılmasına karar vermelidir. Davalı mülkü satın almayı reddederse, uyuşmazlık konusu mülk, satın almak isteyen herhangi bir Suriye vatandaşına açık artırma yoluyla satışa sunulmalıdır.
12. Terk edilmiş mülkler için tazminat ödenmesine karar verirken mahkeme, davacıya gelecekte gayrimenkul satın almak için kullanılabilecek bir nakit hibe veya tazminat bonusu verebilir. Bu tür tazminat bonoları, Suriye'nin yeniden inşasından sorumlu yerel ve uluslararası kurumlarca kabul edilmelidir.
13. Son karar mercii olan mahkemelerin verdiği kararlar herkesi bağlar. Mahkemenin kararları gereği hareket etmektен çekinme veya kararlarının uygulanmasını engellemeye veya uygulamaktan kaçınmaya yönelik her türlü girişim, mahkeme kararlarına itaatsizlik suçunu oluşturmalı ve ilgililer aleyhine gerekli yasal işlemler yapılmalıdır.
14. İlk derece mahkemeleri, mülkleri terk edilmiş veya yıkım nedeniyle tespit edilemez hale gelen mülteci ve ÜİYOK'leri geçici kira sözleşmeleri uyarınca boş konutlarda geçici olarak barınmalarını temin etmelidir.
15. YYK, mahkemelerin çalışma usulleri ve yetkilerini ve ayrıca çalışanlara verilecek ücretleri belirleyen iç düzenlemeler çıkarmalıdır.

6. Yeniden İnşa

1. "Suriye devleti" ve/veya "yeni Suriye hükümeti" ve ihtilafli taraflar, Suriye'de bir an önce normal hayata dönülmesi için gerekli tedbirleri almayı taahhüt ediyor. Bu, yeniden yapılanmayı destekleyecek ve onlara sahada yardımcı olan uluslararası örgütler ve kuruluşlarla karşılıklı iş birliği yapmayı taahhüt edecek ilgili ülkelerin yeniden inşa sürecine kayda değer bir katkı sağlamasını gerektirmektedir.

2. “Suriye devleti” ve/veya “yeni Suriye hükümeti”, savaştan etkilenen Suriye şehir, kasaba ve köylerinin yeniden inşası için yardım ve kredi almaya çaba sarf etmelidir. Ayrıca, devletin yeniden yapılanma hızının ülke genelinde eşit bir şekilde ilerlemesi için yeniden yapılanma yardımını her ilde meydana gelen yıkım yüzdesi ile orantılı ve adil bir şekilde dağıtmaya çalışmalıdır.
3. İç ve dış yardımları kabul etmek ve tahribatın oranı, yayılımı ve derecesine göre valilik, ilçe ve bucaklara tahsis etmekle görevli merkezi bir Ulusal Yeniden İnşa Kurumu kurulmalıdır.
4. Uygulamanın muhtelif aşamalarını denetlemek ve gözetlemek için bir komisyon oluşturulmalıdır. Bu komisyon herhangi bir zamanda veya aşamada denetim ve gözetim yapmak üzere gerekli gördüğü yerlere komiteler gönderebilir.
5. Ulusal Yeniden İnşa Kurumu tarafından aday gösterilen üyelerden oluşan komiteler, teknik veya mali sorunlar veya yolsuzluk iddialarını ele almak amacıyla tesis edilmelidir.
6. Yeniden inşa sürecinin teknik ve mali denetimi, uygulanması ve takibi için tüm valiliklerde yerel birimler oluşturulmalıdır. Yıkıma uğrayan ve yeniden inşa sürecinde olan illerde kurulacak olan birimlerin üyeleri yerel halk tarafından seçilmelidir. Bu birimler, inşa sürecini uygulayan kişi ve kurumların teknik denetimini yapmalı ve iş bitirme oranlarını tespit etmelidir. Projeler için yapılacak hakediş ödemeleri, uygulamayı denetleyen teknik ekipler tarafından imzalanan aylık beyannameler karşılığında yapılmalıdır. Bu komitelerin teknik şartname hükümlerinin ihlal edilmesi durumunda yapılan işi askıya alma yetkisi olmalıdır.
7. Tapu sicili, belediyeler ve konut birliklerinden alınan kayıtlara dayanılarak kat malik listeleri düzenlenmeli ve diğer ilgili tarafların itiraz başvurusu yapmalarına imkân tanıyacak kadar uzun bir süre tüm medya organlarında yayınlanmalıdır.
8. İtirazlar, başkanlığını bir hâkimin yaptığı ve tapudan bir mühendis, belediyelerden bir teknik görevli, konut birliklerinden bir üye ve maliklerin seçeceği bir üyeden oluşan bir kurul tarafından en fazla 2 ay içinde karara bağlanmalıdır.
9. Devlet bütçesinin ve yeniden inşa yardımının bir kısmı, mülkleri onarılamayacak şekilde hasar gören veya kira hakları Mart 2011 öncesi seviyelerine geri getirilemeyen Suriyelilere (geri dönen mülteciler, yerinden edilmiş kişiler ve ikamet edenler) yıkılan konutlarının yeniden inşası tamamlanana kadar alternatif konut veya kira ödenekleri sağlamak suretiyle tazminat olarak tahsis edilmelidir. Konutlarının yeniden inşasının imkânsız olması durumunda, mağdurlara adil, yeterli ve ivedi bir şekilde tazminat ödenmelidir.

Sonuç

Yerinden edilmiş Suriyelilerin güvenli ve onurlu bir şekilde yurtlarına geri dönüşü, Suriye krizinin sürdürülebilir bir çözüme kavuşması için hayati öneme sahiptir. Her ne kadar bu gerçek, dünya çağında birçok karar verici merci tarafından kabul edilse de Suriye'deki ve ülke nüfusunun yarısından fazlasını teşkil eden 13 milyondan fazla yerinden edilmiş Suriyeli'nin artan oranda daha kötü koşullarda yaşadığı ev sahibi ülkelerdeki mevcut durum, geri dönüşün gerçekten mümkün olmasını sağlayacak çözümlerin hayata geçirilmesi için gerekli adımları atacak olan vizyon ve siyasi irade eksikliğini yansıtmaktadır. Bunun yerine, statükoyu normalleştirmeye ve açıkça güvensiz, tehlikeli ve ölümcül koşulların söz konusu olduğu bir Suriye'ye geri dönülmesini zorla kabul ettirmeye çalışan kısmi, geçici girişimlerin uygulandığını görüyoruz.

Yerinden edilmiş Suriyelilerin çıkarlarını korumakla görevli BM organlarının genellikle istekli ve ihtiyatsız bir şekilde iştirak ettiği ataletin güdülediği bu yaklaşımların sonucu olarak, Avrupa'da güvenli bir ortama kavuşmaya çabalarken hayatını tehlikeye atan artan sayıda Suriyelinin bizzat Suriye'nin kendisinden ve bazı ev sahibi ülkelerden umutsuzca kaçmaya çalıştığı herkes tarafından açıkça görülmektedir. Avrupa istikametine kaçan insan sayısındaki artış tam da bizim ve diğer ilgili kuruluşların araştırmalarında sürekli olarak uyardığı gibi gerçekleşmekte: şu anda Suriye rejiminin kontrolü altında yaşayan Suriyelilerin %60'ından fazlası, özellikle sözde “uzlaşma bölgelerinde” yaşayan insanlar ülkeden kaçmanın yollarını arıyor. Bu sayı, asgari koşullar sağlanmadan Suriye'ye zorla geri dönme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Suriyeli mülteciler arasında daha da yüksek.

Bütün bunlar karar verici konumunda bulunan yetkililer tarafından biliniyor, ancak geri dönüş için gerekli koşulları oluşturmaya dönük gerçekçi ve gerekli tedbirler alınmamakta. Mevcut gidişat ve siyasi müzakereleri canlandırmaya yönelik plansız girişimler, son yıllarda daha önce denenilen girişimlerle aynı şekilde başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkumdur. Çünkü bu girişimler meselenin özünü ele almaktan kaçınmakta ve sadece Suriyelilerin acılarının uzamasına yol açan, kolay ulaşılabilir hedefler (anayasa) veya hayata geçirilme kabiliyeti olmayan yaklaşımlar (adım adım) aracılığıyla hızlı kazanımlar elde etmeye matuf adımlara odaklanmaktadır.

Güvenli ve onurlu bir dönüş için asgari koşulları oluşturmak için samimi bir şekilde çaba sarfetmek yerine, siyasi, ekonomik veya sözde “erken toparlanma projeleri” yoluyla Suriye rejimiyle normalleşmeye yönelik her türlü çaba, yalnızca statükoyu güçlendirmeye hizmet ederek insanların yerinden edilmesine neden olan suçların

ezici çoğunluğundan sorumlu olan cani, ıslah olmaz sistemi daha da sağlamlaştırıyor. Bu tür yaklaşımlar, Suriye rejimi ve müttefiklerinin müzakere pozisyonunu güçlendirmekte ve hatta fiilen müzakere masasına oturmalarını sağlayacak ihtiyacı veya baskıyı ortadan kaldırarak Suriye'de siyasi bir çözüm şansını önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu koşullar altında güvenli ve onurlu geri dönüş şansı neredeyse imkânsız hale gelmektedir.

Hedefe yönelik ekonomik ve mali yaptırımların yanı sıra mevcut Suriye rejimiyle bölgesel veya uluslararası düzeyde hiçbir derece veya türde ilişkilerin normalleştirilmesinden dikkatli bir şekilde kaçınılması Suriye halkının istek ve taleplerine uygun olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararının tam olarak uygulanmasını sağlayacak anlamlı bir siyasi müzakere sürecini başlatmak için mutlak anlamda gerekli şartlardan birisidir. Bu belge, güvenli ve onurlu bir dönüşü temin edecek olan siyasi çözümün temelini oluşturması gereken gerekli önlemlere ilişkin bir yol haritası sunmaktadır.

Suriyelilerin kendilerinin tanımladığı şekliyle güvenli bir ortamın tesis edilememesi, yerinden edilmiş Suriyelilerin evlerine dönmelerinin önündeki en büyük engel olup dolayısıyla tutuklular, savaş suçları ve insan hakları ihlalleri gibi diğer ana sorunları da ele alacak olan kapsamlı ve sürdürülebilir siyasi çözüme de mâni olmaktadır.

Suriyeliler tarafından güvenli bir ortam için gerekli olan koşulların tanımlanması ve yeterli uluslararası garantilerle gerçekçi aşamalandırılmış bir uygulama planının tasarlanması, siyasi çözümün temel köşe taşı olmalı ve siyasi sürecin ana destekçilerinin çabalarının odak noktasını oluşturmalıdır.

Bu belgede ayrıntıları verilen önlemler ve adımlar, yalnızca arzuların dile getirilmesinden ibaret değildir. Kitlesele, organize, güvenli ve onurlu bir dönüşün mümkün olabilmesi için zaman içinde oluşması gereken gerçekçi, minimal koşulları ortaya koymaktadırlar. Bu belgede ayrıntılı olarak açıklanan güvenli bir ortamın aşamalandırılarak artan oranda ilerleme sağlayarak kademeli bir şekilde oluşturulması yaklaşımı, diğer ülkelerin yerinden edilme konusundaki deneyimlerine göre modellenmiştir. Bunun yanı sıra yer değiştirme vakalarının ölçeği ve toplumun parçalanması da dahil olmak üzere Suriye'nin güvenlik durumu, yasal ve insani faktörleri gibi kendine has koşulları da dikkate alınarak hazırlanmıştır. Geri dönüş gerçekleşmeden önce uygulanması gereken acil adımlar, güven artırıcı önlemler bu belgede ve sonraki aşamalarda uygulanması gereken reformlar ve özgürlükler kadar önem arz eden bir konudur.

Diğer ülkelerin deneyimlerinin açıkça gösterdiği gibi, Suriye'de güvenli ortam ancak siyasi çözüm, sağlam uluslararası garantiler ve uluslararası aktörlerin çözüm sürecinin uygulanmasını temin edecek düzeyde varlık göstermesi ve yerinden edilmiş Suriyelilerin doğrudan katılımı ile oluşturulabilir. İlerleyen siyasi süreçte, dile getirdiğimiz hususlara sistematik bir şekilde yer verilmeli ve iç veya dış herhangi bir tarafa taviz vermek bahanesiyle içlerinin boşaltılmasına fırsat verilmemelidir.

Bu bağlamda, Rusya'nın savaş suçları da dahil olmak üzere Suriye'deki rolü ve uyguladığı politikalara Ukrayna'da kullanılan merceklerden bakılması büyük önem taşımaktadır. Rusya, Suriye'deki çatışmanın bir tarafıdır, Ukraynalılara karşı kullandığı yöntemlerin aynısını Suriyeli sivillere karşı da kullanmaktadır ve yerinden edilmiş Suriyelilerin geri dönüşünde garantör veya kolaylaştırıcı bir rol oynaması söz konusu olamaz. Suriye'de Rusya ile müzakere edilmeli ancak taviz verilmemelidir. Ayrıca Suriye'de gerçekleştirdiği savaş suçları ve insanlık aleyhine işlenen suçlardan ötürü sorumlu tutulmalıdır.

İran'ın Suriye'deki yıkıcı rolü, demografik yeniden yapılandırma çabası veya Suriye rejimiyle iş birliği içinde (bölgesel ve uluslararası olarak) uyuşturucu üretimi ve dağıtımında oynadığı rol göz ardı edilemez ve gelecekteki siyasi çözüm süreçlerinde bu hususlar ele alınmalıdır. İran'ın kontrolü altındaki bölgelerindeki mevcut demografik yapıyı yeniden tasarlamaya çalıştığı gerçeği, bu bölgelerde yaşayıp yerlerinden edilen insanların güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönüşünün önünde bir engel oluşturmakla kalmıyor, aynı zamanda bu insanların geri dönüşünü kalıcı olarak imkânsız hale getirmeyi amaçlıyor.

Suriye çatışmasına dahil olan bazı bölgesel ve uluslararası tarafların izleniminin aksine: Suriye'deki mevcut durum, koşullar değişmeden aynı kalırsa sürdürülebilir veya kontrol altına alınabilir olmaktan uzaktır. Gerçekte olan da durumun sürdürülebilir olmadığını göstermektedir çünkü güvenlik ve yaşam koşulları ülkenin birçok bölgesinde kötüleşmeye devam etmekte ve Suriye'nin *fili* olarak parçalanması daha da keskinleşmektedir. Suriye'deki mevcut durumun yansımaları komşu ülkelerde ve Avrupa'da da hissediliyor ve etkilerinin ağırlaşması ihtimal dahilindedir.

İlerleme sağlamanın tek yolu, yerinden edilmiş Suriyelilerin bizzat kendilerine bu belgede yer vermektir. Suriye'de güvenli, gönüllü ve onurlu bir geri dönüşü mümkün kılacak güvenli ortamın yaratılması meselesi etrafında siyasi sürecin yeniden başlatılması için Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Türkiye ve diğer

kilit ülkeler siyasi irade göstermeye davet edilmelidir. Suriye rejimine taviz verilmesi ve baskıcı politikalarının normalleştirilmesine odaklanan daha önceki başarısız yaklaşımlar bir kenara bırakılmalı ve Suriyelilerin çoğunluğunun çıkarları gelecekteki siyasi çözümün merkezine yerleştirilmelidir. Suriye içindeki bazı kurum ve kuruluşlar tarafından hâlihazırda benimsenen geçici, kısmi geri dönüş yaklaşımları, yerinden edilmiş Suriyelilerin esenliği ve çıkarları için tehlikeli olarak kabul edilerek terk edilmeli, bunun yerine mevcut gerçekliği şeffaf bir şekilde ortaya koymak ve bu belgede detaylandırıldığı şekliyle, Suriye genelinde geri dönüş için gerekli asgari koşulların oluşturulması için gerçek bir çaba gösterilmelidir. Yerinden edilmiş Suriyelilerle istişare edilmeli ve kendileri tarafından tanımlanan ve güçlü uluslararası aktörlerin varlığı ile garanti edilen güvenli ortamın uygulanmasına yönelik somut adımlar tasarlanırken görüş ve önerileri dikkate alınmalıdır. Güvenli ve onurlu bir geri dönüşün ve Suriye krizine sürdürülebilir bir çözümün getirilmesinin kurucu temeli bu olmalıdır.

SACD

VOKAL

Vatandaşlık Onuru
VE HAKLARI DERNEĞİ

www.syacd.org

